ISSN -2583-147X(P), **Vol.- 8, Issue No. VI, September 2022**
Bastabatara Pariprakash Prachee
Peer Reviewed and Referred Research Journal

ଭାରତୀୟ ଓ ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନର ବିବିଧ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦିଗ ବନାମ ବେନ୍‌ଫିଙ୍କ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିସରଣବାଦୀ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ

ଡକ୍ଟର ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ନାୟକ

ଲୋକ ସଂସ୍କୃତି (Folklore)ର ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ଅଧ୍ୟୟନ ସାଂପ୍ରତିକ କାଳରେ ଏକ ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ବିଭାବ (Aspect) ଭାବରେ ଦେଖା ଦେଇଛି । ମୂଳ ସଂସ୍କୃତିର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଓ ସ୍ୱରୂପ ଖୋଜିବାକୁ ଯାଇ ଏହି ଅଧ୍ୟୟନ ଜରୁରୀ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ପୁଣି ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଏହି ଅସ୍ମିତା ସଂଧାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱର ଗୁରୁଦାୟିତ୍ୱ ଓ ଅଂଶୀକରଣ କଥାଟାକୁ ଗୌଣ ମନେ କରାଯାଇ ନପାରେ । ଭାଷାତତ୍ତ୍ୱର ଅନ୍ୟତମ ଉପବିଭାଗ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି (Etymology) ବିଜ୍ଞାନ ସହ ଲୋକ-ସଂସ୍କୃତିର ସଂପର୍କ ଅକାଟ୍ୟ, ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଓ ଅତୀବ ଘନିଷ୍ଠ । ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦର ମୂଳ ରୂପକୁ ବା ମୂଳ ଉତ୍ସକୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ଗଲାବେଳେ ଆପେ ଆପେ ଲୋକ ସଂସ୍କୃତିର କଥା ତା' ଭିତରକୁ ଆସିଯାଏ । ଏଠାରେ Raven I Mc David ଙ୍କ ସ୍ୱୀକୃତ ଲୋକ ଭାଷାର ତ୍ରିବିଧ ଧାରା କଥା କୁହାଯାଇପାରେ । ଯଥା (କ) Cultivated Speech (ଖ) Common Speech (ଗ) Folk Speech ଜାକବ୍ ଗ୍ରୀମ୍ ଓ ଉଇଲହେମ୍ ଜର୍ମାନୀ ଭାଷା ଓ ଲୋକସାହିତ୍ୟର ଅନେକ ଉପାଦନା ସଂଗ୍ରହ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଜର୍ମାନ୍ ଉପଭାଷାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଏକାଧିକ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ପାଇଥିଲେ । ଏହି ସବୁ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରୂପ (Morphology), ଶବ୍ଦ, ଧ୍ୱନି ଏପରିକି ରୂପମ ଓ ବାକ୍ୟସ୍ତରରେ ଥିଲା । ଜର୍ମାନ୍ ଭାଷାର ମୂଳ ଖୋଜି ଖୋଜି ସେମାନେ ପାଖାପାଖି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାଷାଗୁଡ଼ିକୁ ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତୁଳନାତ୍ମକ ପ୍ରେକ୍ଷାପଟ୍ଟରେ 'ସଂସ୍କୃତି'କୁ ଆଧାର କରି ସେମାନେ ଏସବୁ ଭାଷାର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ଓ ଶେଷରେ ଇଣ୍ଡୋ-ୟୁରୋପୀୟ ଭାଷା ପରିବାରର କେଣ୍ଟୁମ୍‌ବର୍ଗସ୍ଥ ଟିଉଟନିକ୍ ବା ଜର୍ମାନିକ୍ ଶାଖାକୁ ଆବିଷ୍କାର କଲେ । ବାସ୍ତବରେ ଇଣ୍ଡୋ-ୟୁରୋପୀୟ ଭାଷା ପରିବାରର ଏହି ଶାଖାଟି ସର୍ବାଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏଥିରୁ ଜାତ ଇଂରେଜୀ ଭାଷା ଆଜି ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ଭାଷା । ଏହି ଶାଖା ନିଜର ଧ୍ୱନି ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଧ୍ୱନି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେତୁ ଏହା ଅନ୍ୟ ଶାଖାମାନଙ୍କଠାରୁ, ଯଥେଷ୍ଟ ଭିନ୍ନ (୧) ଏହାକୁ ପ୍ରଥମେ ଖିସ୍‌ମସ୍ ରାସ୍କ (୧୭୮୭-୧୮୩୨) ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ ଓ ଜାକବ୍ ଗ୍ରୀମ୍ ଏବାବଦରେ ନିୟମ (Grim's Law) ପ୍ରଣୟନ କରିଥିଲେ । କେତେକ ସମାଜତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ (Sociologists) ଇଣ୍ଡୋୟୁରୋପୀୟ ଭାଷା ପରିବାରକୁ ଜର୍ମାନୀ ମୂଳ ବୋଲି କହିଥା'ନ୍ତି ।(୨)

ସେହିପରି ଭାରତବର୍ଷର ସଂରଚନାକୁ ଦେଖା ଯାଇପାରେ । ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେଉଁ Ethnic diversity, Religious diversity ଓ Linguistic diversity ଦେଖାଯାଏ, ସେଗୁଡ଼ିକର କାରଣ ଓ ଫଳାଫଳ (Causes & Consequences) ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ସମୟରେ ଏକ ବିସରଣବାଦୀ ବା ସଂଚରଣବାଦୀ ଚେତନାରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ଏସବୁ ବୈଷମ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସାମ୍ୟ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମତଃ ଦେଖିଲେ ପୁଣି ସାମ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବୈଷମ୍ୟକୁ ଦେଖିହେବ । "Thus all these differences presuppose collective differences or prevalence of variety of groups and cultures."(୩) ବେନ୍‌ଫିଙ୍କ ଅଧ୍ୟୟନରେ ଯେଉଁ ଫଳାଫଳ ବାହାରିଥିଲା, ସମାନ ପ୍ରକାରର କଥା ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଭାରତବର୍ଷର ୫୦୦ କିମ୍ବା ୧୦୦୦ ଅଥବା ୫୦୦୦ ବର୍ଷ ତଳର ସାଂସ୍କୃତିକ, ଭାଷିକ, ରାଜନୀତିକ ଓ ସାମାଜିକ ବିବିଧତା / ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସମାନ ନୁହେଁ । ପୁଣି ସେତେବେଳେ ଯେଉଁ ମାତ୍ରାରେ ବିବିଧତା ଦେଖା ଦେଉଥିଲା ତା' ତୁଳନାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଖୁବ୍ ଅଧିକ ବିବିଧତା ଦେଖା ଦେଉଛି । ଅବଶ୍ୟ ସମୟକ୍ରମେ the sense of 'weness' aû national consciousness ବଢ଼ି ବଢ଼ି ଚାଲିଛି । ତଥାପି ଏହି Evolutionary cum Historic studyରେ ଆମେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟର ଅଭିବୃଦ୍ଧିକୁ ହିଁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁ । Dr. Kar

ଯଥାର୍ଥରେ କହନ୍ତି – "The sources of diversity in India may be traced through a variety of ways, the most obvious being the ethnic origins,religions, castes, tribes, languages, social customs, cultural and sub-cultural beliefs, political philosophies and ideologies, geographical variations etc." (୪) ସେ ଏହି ethnicity ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏହା ମଧ୍ୟ ସଂଚରଣବାଦୀ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୃଙ୍ଖଳା । ଭାରତରେ ବିବିଧ ଜାତି ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ, ଜନଜାତି, ପରଂପରା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଭାଷାଭିତ୍ତିକ ସଂକର ପରିସ୍ଥିତି, ଓ ଏସବୁ ବୈଷମ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସାମ୍ୟ (Unity in Diversity)ର କାରଣ ଏକପ୍ରକାର ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଏହି Migration ବୋଲି ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥାଏ । "India is an ethnological museum. The waves of immigration has drawn the ancestors of the majority of present population into india from the surroundings territories across the Himalayas. Their dispersal into this subcontinent has resulted in the consequent regional concentration of a variety of ethnic element and creation of a social mosaic alongwith ethnic distinctiveness." (୫) Dr. B.S. Guha ଯଥାର୍ଥରେ ଏହି ବୈଷମ୍ୟ ଓ ଭିନ୍ନମୂଳ ମାନବଗୋଷ୍ଠୀ (Heterogenous ethnic group)କୁ ଭାରତବର୍ଷରେ ବିବିଧରୂପରେ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଯଥା – (a) The Negrito (b) Proto - Austroloid (c) Mongoloids (d) Mediteranean or Dravidian (e) Western Brachycephals ଏବଂ (f) Nordic Aryans. ସେହିପରି Herbert Risley ଭାରତକୁ ୭ଗୋଟି Racial Fold ରେ ବିଭକ୍ତ କରିଥାଆନ୍ତି । ଯଥା : – (i) Turko - Iranian (ii) Indo - Aryan (iii) Scytho Dravidian (iv) Aryo-Dravidian (v) Mongolo - Dravidian (vi) Mongoloid ଏବଂ (vii) Dravidian. ତେବେ ସର୍ବୋପରି ମଂଗୋଲୀୟ ଓ ଦ୍ରାବିଡ଼ୀୟ ଗୋଷ୍ଠୀ (Race) ଦ୍ୱାରା ଭାରତ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ଏଠାରେ ତିନିଗୋଟି ଜାତି (Race) କୁ ଦେଖା ଯାଇପାରେ – Indo-Aryan, Mongolian ଓ Dravidian.(୬) ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନଉଠେ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଜାତି (Race) ଏକ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ରହିଲେ କିପରି ? ପୁଣି ଜଣେ ଅନ୍ୟଜଣଙ୍କ ଠାରୁ ପ୍ରାଚୀନତର କିପରି ? ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ପକାଇବାକୁ କାହିଁକି ଚାହୁଁଛି, (ଯଦି ସେମାନେ ମୂଳତଃ ଗୋଟିଏ ଭୂଖଣ୍ଡର) ? ପୁଣି Risley ଙ୍କ ବିଭାଗୀକରଣରେ Mixed,Partial, ବା Hybrid Concept ଆସୁଛି କାହିଁକି ? ଏସବୁର ଏକ ସର୍ବସମ୍ମତ ଉତ୍ତର ହେଲା – Migration । Migration ରୁ Struggle, Stroggle ରୁ Integration, Mutual setting ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ Conditional Process ଦେଇ ଏକ ମିଶ୍ର ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ତୁର୍କୀ-ଇରାନୀୟ ଜାତି ବେଲୁଚିସ୍ତାନ ଓ ଆଫ୍‌ଗାନିସ୍ତାନ ଅଂଚଳରେ ରହୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଇଣ୍ଡୋ-ଇରାନୀୟ ଜାତିର ଲୋକେ ରାଜସ୍ଥାନ, ପୂର୍ବ ପଂଜାବ ଓ କାଶ୍ମିର ଅଂଚଳରେ ଦେଖାଯାଆନ୍ତି । ସାଧାରଣତଃ ରାଜପୁତ୍‌, ଖତ୍ରୀ, ଜଟ୍‌ ପ୍ରଭୃତି ଲୋକେ ଏହି ଜାତି ବା ରେସ୍‌ (Race) ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ସେହିପରି ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ, କୁର୍ଗ୍‌ (Coorgs) ଓ ସୌରାଷ୍ଟ୍ର ଅଂଚଳରେ Scythian ଓ Dravidian - ଜାତିଦ୍ୱୟର ଏକ ମିଶ୍ରଜାତି (Mixed Race) ଦେଖାଯାଏ । ଏହାକୁ Scytho-Dravidian Race ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶ ଓ ବିହାର ଅଂଚଳରେ ଇଣ୍ଡୋ-ଆର୍ଯ୍ୟ ଓ ଦ୍ରାବିଡ଼ୀୟ ଜାତିର ଏକ ମିଶ୍ରିତ ରୂପ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହା ହେଉଛି Aryo - Dravidian Race. ସେହିପରି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ନିଜକୁ ଆର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଦାବି କରନ୍ତି ଓ ନିମ୍ନଜାତିର ଯଥା ହରିଜନ ପ୍ରଭୃତି ଲୋକେ ଦ୍ରାବିଡ଼ୀୟ ଜାତି (Race) ଅନ୍ତର୍ଗତ । "The inter - mixture of Dravidian and Mongolian race forms the Mongolo - Dravidian racial stock." (୭) ଓଡ଼ିଶାର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ ବଂଗଦେଶର ଏହି ଦୁଇ ବର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚ୍ୟ Mongolo - Dravidian culture ଓ Racial Product ମାତ୍ର । ସେହିପରି ଆସାମ ଅଂଚଳରେ (North-Eastern) ମଙ୍ଗୋଲୀୟ ଜାତି ଦେଖାଯା'ନ୍ତି । ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ପ୍ରଭୃତି ଦକ୍ଷିଣାଂଚଳରେ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଜାତିର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଦେଖାଯାଏ । ଗବେଷକ Risley ଭାରତରେ ନିଗ୍ରୋମାନଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିର ସମ୍ଭାବନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନାହାଁନ୍ତି । ପୁଣି ଭାଷା ଓ ଜାତି ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ କଥା, ଏଣୁ Risleyଙ୍କ ବିଭାଗୀକରଣକୁ ଭାଷା ମୂଳକ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରନ୍ତି ବିଶିଷ୍ଟ ନୃତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ D.N. Majumdar. A.C Haddon ଭାରତର ଭୂଗୋଳକୁ ୫ ଭାଗରେ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଭାରତର ଜାତିମାନଙ୍କୁ ନେଇ ସେ କହନ୍ତି ଏହା ୫ପ୍ରକାର ଜାତି (Race)କୁ ନେଇ ଗଠିତ । ଯଥା – (୧) ପ୍ରାକ୍‌ ଦ୍ରାବିଡ଼ୀୟ (୨) ଦ୍ରାବିଡ଼ୀୟ (୩) ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟ (୪) ଇଣ୍ଡୋ-ଆଲ୍‌ପୀୟ (The Indo-Alpine) (୫) ମଂଗୋଲୀୟ ।

ପୂର୍ବରୁ ନିଗ୍ରୋ ଜାତି (Race)ଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଭାରତୀୟ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଯେଉଁ ଆଲୋଚନା ହୋଇଛି J.H. Hutton ତାହା ସହ ଏକମତ ନୁହେଁ । ତାଂକର ଜାତିଗତ ବିବୃତି ଅଲଗା ପ୍ରକାର ଥିଲା । J.H. Hutton accounts for a succession list of the races in India. He describes the Negritos as the

earliest occupants of India. Then came the Austroloid race. It is also believed that this, 'Austroloid' is often referred to the Pre-Dravidian or Proto-Austroloid race. The lower castes and classes of Indian society may be said to have belonged to this race in a mixed form. Next came an earlier section of 'Mediteranian' race and thereafter another section of the same race migrated into Indian, in a more advanced form. Hutton believes that the later immigrants lived in the Indus valley where the great civilization flourished."(୮) ଅଭିଯାତ୍ରା ଦ୍ୱାରା କାଳକ୍ରମେ କିଭଳି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସେ ତାହା ଏଠାରେ ଦେଖାଯାଇପାରେ । ଜାତିଗତ ଦୃଷ୍ଟିରୁ, ଜାତି ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ସଂସ୍କୃତି, ଭାଷା, ପରଂପରା ଓ ଚଳଣି, ବ୍ୟବହାର, ଅଭ୍ୟାସ, ପଦ୍ଧତି, ବିଶ୍ୱାସ ପ୍ରଭୃତି ମିଶ୍ରିତ ହୋଇ, ବିସରିତ ହୋଇ କିପରି ସଂକର ସ୍ଥିତିରେ ପହଞ୍ଚିଛି ତାହା ଦେଖାଯାଇପାରେ । ବିବିଧ ନୃତତ୍ତ୍ୱବିତ୍, ଲୋକତତ୍ତ୍ୱବିତ୍, ସଂସ୍କୃତି ଗବେଷକ ଏ ସଂକ୍ରାନ୍ତରେ କେତେକେତେ ଗବେଷଣା ଲବ୍ଧ ତଥ୍ୟ ଓ ତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ବିସରଣବାଦୀ ମତବାଦ ବା ସଂଚରଣବାଦୀ ମତବାଦ ବା ଅଭିଯାତ୍ରା ମତବାଦ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଥିବା ବୈଷମ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସାମ୍ୟ (Unity in Diversity) ଦେଖାଯାଇପାରେ । ଧୀରେଧୀରେ ଗୋଟିଏ ଜାତି କିପରି ମାଇଗ୍ରେସନ୍ କଳାପରେ ଅନ୍ୟଜାତି ସହ ମିଶି ନୂତନ ରୂପରେଖ ସୃଷ୍ଟିକରେ ତାହା ସାଂପ୍ରତିକ ଭାରତୀୟ ପରିପ୍ରେକ୍ଷା ହିଁ ଦର୍ଶାଏ । The immigration of the mediterranian was succeeded by the immigration of the Armenoids. The Armenoids belong to a branch of the Alpine race who had developed a high standard of civilzation towards the last part of 4th millennium B.C The Brachycephalic race from the west and the Southern Mongoloids from the East succeeded the Armenrids. There after an Indo-Aryan race Comprising of the dolico-cephalic immigrated into the Punjab around 1500 Bc. Many a wave of immigraton followed the Indo-Aryan race."(୯) ଏହି Immigration, Emigration ଓ Migration ଦ୍ୱାରା ହିଁ କେବଳ ଜାତି ବା Racial diffusion ଓ Racial Hybridity ଦେଖାଯାଇ ନଥାଏ, ଅଧିକନ୍ତୁ ସେହି ଜାତିଗତ (Racial) ସଂସ୍କୃତି, ଭାଷା, ପରଂପରାଦି ମଧ୍ୟରେ ଚୁକ୍ତି ହୁଏ; ମିଳନ, ସଂସର୍ଗ ଓ ସଂଯୋଗ ହୁଏ । ମାକ୍ସ ମୁଲର୍ ଯେଉଁ ସୌର ପୁରାତାତ୍ତ୍ୱିକ ବା ସୋଲାର ମିଥୋଲୋଜି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଦେଇଥିଲେ ତାହା ବାସ୍ତବରେ ଏକ କଂକ୍ରିଟ୍ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ । ସେ ସେଠାରେ କହିଥିଲେ ମିଥ୍ ହେଉଛି ଭାଷାର ବ୍ୟାଧି । ମିଥ୍ ପାଇଁ ଶବ୍ଦ ବା ଭାଷା ହିଁ ଦାୟୀ । ଭାଷା ଉତ୍ପତ୍ତିଗତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହେଉ ବା ମାନବର ଚିନ୍ତନ ଓ ଭାଷାଗଠନର ବିକାଶକ୍ରମମୂଳକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହେଉ, ସେ ସବୁରେ ମାକ୍ସମୁଲରଙ୍କ ଯୁକ୍ତି ଏକାବେଳେ ଅଯୌକ୍ତିକ ବା ଭିତ୍ତିହୀନ ନୁହେଁ କି ଅକାଟ୍ୟ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ସେ କହନ୍ତି ମଣିଷର ଚିନ୍ତାଚେତନାର ବିକାଶ ସାଂଗରେ ଚାରିଟି ପ୍ରଧାନ ଘାଟି ବା ସ୍ତର ବା ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଦେଇ ଭାଷା ବଦଳେ ଓ ଏକ ଜଟିଳ ରୂପରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚେ । ଏହାର ଗତିପଥ ସେ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ମତରେ କ) ପ୍ରଥମେ ଭାଷାର ମୂଳ ବା ଧାତୁ ବା କ୍ରିୟା ଗଠନ ହେଲା, ବ୍ୟାକରଣ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା, ରୂପ ନେଲା ଓ ଏହା ଥିଲା ଭାଷାବିକାଶର thematic phase / period. ସେହିପରି ଏହି ବିକାଶ ଉତ୍ତାରେ ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଜାତିଗତ କାରକଗୁଡ଼ିକୁ (Racial factors) ନେଇ ଭାଷା ପରିବାର ଓ ଭାଷାଗୋଷ୍ଠୀ ତିଆରି ହେଲା ଓ ଏହାଥିଲା ଭାଷାବିକାଶର Secondary phase ବା Dialectic Period. ତା'ପରେ ଭାଷା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୁଏ । ଜଟିଳ ହୁଏ । ମିଥ୍ ବା ପୁରାଣ ଗଠନ ହୁଏ । ଏହା ଭାଷା ବିକାଶର ତୃତୀୟକ ସ୍ତର ବା Tertiary phase ବା Mythological Period ଅଟେ । ଏଠାରେ ହିଁ ଭାଷା ଜଟିଳ ହୋଇ ମିଥ୍ ରୂପ ଧାରଣ କରେ । ଶେଷରେ ଚେତନା ଜାତୀୟତା ଆଡ଼କୁ ଯାଏ । ଜାତୀୟ ଭାଷା ଗଠନ ହୁଏ । ଏହା ଭାଷା ବିକାଶର Quaternary phase ବା Popular period ଅଟେ ।(୧୦) ଏହିଠାରେ ଚେତନା ବୃତ୍ତୀୟ ଉପାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ (Periphery)ରୁ Centre ବା କେନ୍ଦ୍ର ଆଡ଼କୁ ଆସି ଥାଏ । ଲୋକାଭିମୁଖୀ ବା ଜାତି ଅଭିମୁଖୀ (Race-centric) ହୁଏ । ମାକ୍ସମୁଲରଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟବେସିତ ମିଥ୍‌ର ଉଦ୍ଭବ, ଲୋକକଥା, କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ଲୋକଗୀତି ଆଦି ସଂପର୍କରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ତଥ୍ୟ ଗବେଷକମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିପାରି ନଥିଲା । ବସ୍ତୁତଃ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜନ୍ମନେଲା । ତା'ଛଡ଼ା Mythical, Racial Origin ବାବଦରେ ନୃତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅଭିଯାତ୍ରା ମତବାଦର ଆବଶ୍ୟକତା ଦେଖାଗଲା, ଫଳରେ ଏ ଦୁଇ ମତବାଦ ମୁଣ୍ଡ ଟେକିଲେ ।

ମାକ୍ସ ମୁଲର୍ କହିଥିଲେ - ଭାଷା Stage - 1 ରୁ Stage-2 କୁ ସ୍ଥାନ ୧ - କାଳ - ପାତ୍ର ୧ ରୁ ସ୍ଥାନ - ୨, କାଳ - ୨, ପାତ୍ର - ୨ ବା ସ୍ଥାନ - ୩, କାଳ - ୩, ପାତ୍ର - ୩ କୁ ଗଲାବେଳେ ପୂର୍ବ ଅର୍ଥ (Meaning - 1) କୁ ଛାଡ଼ି ନୂତନ ଅର୍ଥ ଧାରଣ କରେ (Meaning - 2/3...) । ଏହି ପରିହାର ଓ ଧାରଣ ମଧ୍ୟରେ ଜଟିଳତା ଆସେ, Confusion ବା ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଆସେ ।

ଏହି ମୋଡ଼ରେ ତଥା ବିବର୍ତ୍ତନର ଏହି ପର୍ଯ୍ୟାୟ (Phase) ରେ, ସଂଧି ସମୟରେ ଭାଷା ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହୁଏ ଓ ଏଇଥିରୁ ମିଥ୍ (Myth) ଜନ୍ମନିଏ । ଲୋକକାହାଣୀ, ଲୋକଗାଥା ଓ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଏହିପରି, ଏହି ରୋଗର ପରିଣାମ ଭାବରେ ସୃଷ୍ଟି ହୁଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏହା ଉତ୍ତରକାଳରେ ବିବିଧ ଗବେଷକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଖଣ୍ଡିତ ହୋଇଛି । "ଲାଣ୍ଡ, ମାକ୍ସ ମୁଲରଙ୍କ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବିରୋଧରେ ଦୃଢ଼ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପନ କରି ଏହାର ଅସାରତା ପ୍ରମାଣ କରିଛନ୍ତି ।"(୧୧) ତେବେ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଏହି ମତବାଦ ସ୍ତିମିତ ହେଲାଣି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମତବାଦ ସବୁ ମୁଣ୍ଡ ଟେକି ଉଠିଲେଣି ।

ମାକ୍ସମୁଲରଙ୍କ ମତେ ଶବ୍ଦଟିଏ ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ ଅର୍ଥଧାରଣ କରିଥାଏ ବା ପ୍ରଥମେ ଯେଉଁ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରୁଥାଏ, ବହୁବର୍ଷ ପରେ ତାହା ଅନ୍ୟଅର୍ଥ ଧାରଣ କରିଥାଏ । ଏହିପରି ଅର୍ଥାନ୍ତର ବା ଅର୍ଥ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅନେକ ଶବ୍ଦଙ୍କ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟେ । ଏହି ଅର୍ଥ - ୧ରୁ ଅର୍ଥ - ୨ ହେଲାବେଳେ ସହଜରେ ଲୋକେ ଗ୍ରହଣ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ନୂତନ ଅର୍ଥ (ଅର୍ଥ-୨)କୁ ଧରିବା ବା ମାନିବା ଲାଗି ଜଟିଳତା ଅନୁଭବ ହୁଏ । ଖାପଛଡ଼ା ଲାଗେ । ମନ ମାନେନାହିଁ । ଅଥଚ ସାମାଜିକ, ରାଜନୀତିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ବା ନୈମିତ୍ତିକ ଆବଶ୍ୟକତା ମେଣ୍ଟାଇବା ଲାଗି ଏହି ଅର୍ଥାନ୍ତର ବା ଅର୍ଥ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଜରୁରୀ ବୋଧହୁଏ । ଭାଷା ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ବିବର୍ତ୍ତନଗତ ବିବିଧ ମତବାଦ ଓ ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକୁ ଏ ବାବଦରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯାଇପାରେ । ପ୍ରତୀକପ୍ରୟୋଗ, ରୂଢ଼ି ପ୍ରୟୋଗ, ଗୋଲକଧଂଦା ବା ପ୍ରହେଳିକା (Riddle) ପ୍ରୟୋଗ, ଭାବାବେଗମୂଳକ ପ୍ରୟୋଗ, ଗୋଟିଏ ଶବ୍ଦର ଏକାଧିକ ରୂପ, ଅନ୍ୟ ଭାଷାରୁ ଆହରଣ (ନିଜ ଭାଷାର ଦାବିଦାରୀ, ଅର୍ଥ ଗ୍ରହଣ ପ୍ରବୃତ୍ତି), ସାଦୃଶ୍ୟ (Analogy), ସ୍ଥାନ ବ୍ୟବଧାନ, ସାମାଜିକ ବାତାବରଣ, ପରଂପରା ରକ୍ଷଣ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା, ଭୌଗୋଳିକ ବାତାବରଣ, ମୂଳ ଭାଷା-ଭାଷୀମାନଙ୍କର ଇତସ୍ତତଃ ଗମନ ଓ ବସତି ସ୍ଥାପନ (Permanent Migration) ନୂତନ ବସ୍ତୁର ନିର୍ମାଣ ବା ଆବିଷ୍କାର ଓ ନାମକରଣ ନୂତନ ପଦ୍ଧତି ନାମକରଣ, କାଳବ୍ୟବଧାନ, ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତି ଭେଦ ଓ ସମନ୍ୱୟ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା, ସାଧାରଣୀକରଣ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା, ମନୋଭାବ (ଗୋଷ୍ଠୀଗତ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ), ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ଭିତରେ ବ୍ୟାପକତାର ଆବଦ୍ଧୀକରଣ, ବର୍ଗୀୟ ଅର୍ଥର ସଂକ୍ରମଣ, ପାତ୍ରଭେଦ (୧୨) ପ୍ରଭୃତି କାରଣରୁ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ବଦଳିଯାଏ । ଏହାଛଡ଼ା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ ଗୌଣକାରଣ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ଦେବତା ରାକ୍ଷସ ହେବା, ରାକ୍ଷସ ଦେବତା ହେବା ('ଅସୁର' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବା), 'ହିନ୍ଦୁ' ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଗୋଲାମ, କାଫେର୍, ନାପାକ ହେବା, ଦୁହିତା, ଚକ୍ (To walk), ଶାଗ, ସ୍ୟାହି, ତେଲ, ମୃଗ, ସର୍ପ, ଚୁମ୍ବକ, ରାଷ୍ଟ୍ର, ଦାରୁଣ, ସାହସ, ବଂଦୀ, ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ, ମନ୍ଦିର, ବିଦଗ୍ଧ, କପଡ଼ା, ନଗ୍ନ, ପାଷାଣ୍ଡ, ଶୋଧିବା, ମହାବ୍ରାହ୍ମଣ, ପିଲା, ନାଟମ୍ (ତାମିଲ୍ ଶବ୍ଦ), ବୂ (ପାରସିକ ଶବ୍ଦ), ସିନ୍ଧୁ, ପଶୁ, ଯୁଗ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ବଦଳିଯିବାର କାରଣ ଏଇୟା ।

କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠୁଛି ଯେ ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଗୋଷ୍ଠୀ ଏହି ଅର୍ଥକୁ (ଅର୍ଥ - ୨) ସହଜରେ ଗ୍ରହଣ କରିବ କିପରି ? ଏହାର ଉତ୍ତର ହେଉଛି 'ମିଥ୍ ଦ୍ୱାରା' । ମିଥ୍, ବା ଲୋକଗଳ୍ପ, କଥା, ଗୀତ ସୃଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ଓ ତା'ର ପ୍ରଚାର, ପ୍ରସାର ଦ୍ୱାରା ଏହି ନବାର୍ଥ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇପାରିବ । ନୂଆ ଲୋକକଥା ଓ କାହାଣୀ ବା ଲୋକଗୀତରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଅର୍ଥକୁ ଅର୍ଥାତ୍ 'ଅର୍ଥ - ୧'ରୁ ପରିହାର କରି 'ଅର୍ଥ - ୨'ର ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ହୁଏ । କ୍ରମଶଃ ଏହା ପରିଚିତ ହେଲେ ଆପେ ଅର୍ଥ ବଦଳିଯାଏ ଓ 'ଅର୍ଥ - ୧' ସ୍ଥାନରେ 'ଅର୍ଥ - ୨' ପହଞ୍ଚି ସାରିଥାଏ । ତା'ଛଡ଼ା 'ଅର୍ଥ - ୧' ବିସ୍ଥାପିତ ହୋଇ 'ଅର୍ଥ - ୨' ସେଠାରେ ପ୍ରତିସ୍ଥାପିତ ହୋଇସାରିଥାଏ । ଏହାର କାରଣ କ'ଣ ବୋଲି ଚିନ୍ତାକରାଯାଇ ପାରେ । ତାହା ହେଉଛି ବିସରଣ ବା ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ ।

'ଗୋଷ୍ଠୀ - ୧', 'ଗୋଷ୍ଠୀ - ୨' ପାଖକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ବା ବିସରିତ ହୋଇଥାଏ । ଗୋଷ୍ଠୀ - ୨ର ସବଳତା ଓ ପ୍ରଭାବଶାଳିତା ଗୋଷ୍ଠୀ - ୧ର ଭାଷା - ସଂସ୍କୃତି ଇତ୍ୟାଦି ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ପକାଏ । ଯଦି 'ଗୋଷ୍ଠୀ - ୧', 'ଗୋଷ୍ଠୀ - ୨' ଉପରେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ ପରେ ଭାରିପଡ଼େ ବା ଶକ୍ତିଶାଳୀ ବିବେଚିତ ହୁଏ, ତେବେ କଥା ଅଲଗା ହୁଏ । 'ଗୋଷ୍ଠୀ - ୧'ର ଭାଷା - ସଂସ୍କୃତି - ପରଂପରାଦି ସୁରକ୍ଷିତ, ଅକ୍ଷତ, ବିଶୁଦ୍ଧ ବା ଅମିଶ୍ରିତ ରହିବାର ସମ୍ଭାବନା ବଢ଼ିଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଏକଥା ମଧ୍ୟ ସତ ଯେ, ଯେତେ ଯାହାହେଲେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋଇଥିବା ଗୋଷ୍ଠୀ, ଭାଷା, ସଂସ୍କୃତି, ସ୍ଥାନୀୟ ଭାଷା-ସଂସ୍କୃତି ଓ ରୀତି-ନୀତି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହେବା (ଅଳ୍ପବହୁତେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ) ନିଶ୍ଚିତ । ତେବେ ସାଧାରଣତଃ 'ଗୋଷ୍ଠୀ - ୨'ର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ 'ଗୋଷ୍ଠୀ - ୧'କୁ ଅଧୀନକୁ ଆଣିବା ସହ, ସହାବସ୍ଥାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ (ସମୟରେ), 'ଗୋଷ୍ଠୀ - ୧'ର ଭାଷାସ୍ଥ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ନିଜଆଡ଼କୁ ଆନତ (Inclined) କରିଥାଏ । ନିଜମତେ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ହୁଏ । କାରଣ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଜାତି (Race) ଗୋଷ୍ଠୀ ଟି "ସୁସ୍ଥ ସାର୍ଥକ ଧ୍ୱନି ସମବାୟ" (ଶବ୍ଦ) ଆଉ ଗଢ଼ିବାକୁ ଚାହେଁନି । ବରଂ ସେଇ ଗଢ଼ା ହୋଇଥିବା 'ଶବ୍ଦ' ପାତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ନିଜ ଇଚ୍ଛା, ଆକାଂକ୍ଷା, ତଥା ସଂସ୍କୃତି ମତେ ଖାଲି ଅର୍ଥ ଭରିଦିଏ । ଫଳରେ ଅର୍ଥ - ୧ ବିସ୍ଥାପିତ (Displaced)

ହୋଇ ଅର୍ଥ – ୨ ପ୍ରତିସ୍ଥାପିତ (Substitute) ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଛନ୍ଦାରେ ବା ସଂଧିକାଳରେ (Junction) ଅର୍ଥର ସ୍ୱାଭାବିକତା ଓ ଗ୍ରହଣଯୋଗ୍ୟତାକୁ ବଢ଼ାଇବାଲାଗି ଏକ ଉପଯୁକ୍ତ (Suitable) Myth, ବା ଲୋକକାହାଣୀ ତଥା ଲୋକଗୀତଟିଏ ଉକ୍ତ ଅର୍ଥ ମୁତାବକ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ଏହା ହିଁ Myth ସୃଷ୍ଟିର କାରଣ ।

ଏଠାରେ ଦୁଇଟି ଜିନିଷ ଦେଖାଗଲା। କ) ମିଥ୍ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଖ) ମିଥ୍ ସୃଷ୍ଟିର କାରଣ ଓ ପରିବେଶୀୟ ପରିସ୍ଥିତି । "ମାକ୍ସମୁଲର ଓ ତାଂକ ଅନୁଗାମୀଗଣ ଲୋକକାହାଣୀର ଉଦ୍ଭବ ଓ ବିକାଶ ମୂଳରେ ପୁରାଣ ତଥା ଗ୍ରହ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ରହିଛି ବୋଲି ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଥିଲେ । ସୌରଜଗତ ତଥା ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବତାଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ବହୁ ଅଲୌକିକ ଘଟଣା ବିଷୟ ଏମାନେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିବାରୁ କେତେକ ଏହାକୁ 'ସୋଲାର ମାଇଥୋଲୋଜି' ନାମରେ ଅଭିହିତ କରିଥିଲେ । ଭାରତ ଓ ଇଉରୋପୀୟ ମିଥ୍‌ର ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ସମୟରେ ମାକ୍ସମୁଲର କହିଥିଲେ 'ମିଥ୍ ହେଉଛି ଭାଷାର ରୋଗ' (Malady disease of language) । ତାଙ୍କ ମତାନୁଯାୟୀ ଭାଷାର ମୂଳଅର୍ଥ ବିଲୁପ୍ତ ଯୋଗୁଁ ମିଥ୍‌ର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ଭାଷାର ବିକୃତ ବ୍ୟବହାର ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ବଦଳାଇ ଦେଇଥାଏ ଓ ତାହା ନୂତନ ଅର୍ଥ ଗ୍ରହଣ କରି ବିକଶିତ ହୋଇଥାଏ ।"(୧୩) ଭାଷାର ଏପରି ଏକ ସଂଧିକ୍ଷଣରେ ମିଥ୍ ଜନ୍ମନିଏ ଯେଉଁଠାରେ ଭାଷା ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହୁଏ ଓ ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ଲାଗି ଚୁକ୍ତିକରେ ଅଥବା ଅଧିକୃତ (Dominated) ହିସାବରେ ଅଧିକାରୀ (Dominant)ର ଚୁକ୍ତିପତ୍ରରେ ଚୁପଚାପ୍ ଦସ୍ତଖତ କରେ । ଭାଷାକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଅର୍ଥ ନାଁରେ କରଦିଏ। ନୂଆ ଅର୍ଥ ଆସେ । ନୂଆ ଅର୍ଥ ନାଁଆରେ ଉଇଲ୍ କରାଯାଏ । ମିଥ୍ ଆସେ । ଏହିଠାରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ କଥା ଯେପରି ଆସୁଛି, ଅଭିଯାତ୍ରା ଜନିତ ମିଥ୍ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟ ସେତିକି ସଂଗତ ଲାଗୁଛି ।

ଜର୍ମାନ୍ ପ୍ରାଚ୍ୟତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଥିଓଦର୍ ବେନ୍‌ଫି (Theoder Benfey) ଯଦିଓ ମୁଲର (Muller)ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କିଛିଟା ଅଭିପ୍ରେରିତ ହେଲେ, ତେବେ ତାଂକ ମନରେ କେତେକ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିଲା ଯାହାର ଉତ୍ତରବାବଦରେ ମାକ୍ସମୁଲରଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଓ ମତବାଦ ଏକାନ୍ତ ନିରବ ଥିଲା। ଭାରତର ବିଷ୍ଣୁ ଶର୍ମାଙ୍କ ସଂପାଦିତ 'ପଞ୍ଚତନ୍ତ୍ର' କଥାଗ୍ରନ୍ଥର ଅନୁବାଦ ସେ ଲାଟିନ୍ ଭାଷାରେ କରିଥିଲେ । ଏହି ଅନୁବାଦ କାଳରେ ସେ ଭାରତୀୟ ଓ ଜର୍ମାନୀୟ କାହାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ସାମ୍ୟ ଦେଖିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆତ୍ମିକ ଓ ଆଂଗିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏସବୁ ମଧ୍ୟରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିଲା ପ୍ରବଳ । ଏହାକୁ ସେ ଲକ୍ଷ୍ୟକଲେ ଓ ଏହାର କାରଣ ଜାଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକଲେ । "ଏହି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟର କାରଣ କେବଳ ମାନବର ଅନୁବଂଶିକ ସଂପର୍କ ହେତୁ ନୁହେଁ, ବରଂ ଐତିହାସିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗଭୀର ସଂପର୍କ ହେତୁ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇଅଛି ବୋଲି ସେ କହିଥିଲେ ।"(୧୪) ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ ଓ ଅଭିଯାତ୍ରା ହେତୁ ଦୁଇଟି ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନର ଭାଷାରେ ଦେଖାଯାଉଥିବା କାହାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ସାଦୃଶ୍ୟ (Analogy) ବା ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ (Similarity) ଦେଖାଯାଏ । ପୁଣି ଏଥିରୁ ଏହା ମଧ୍ୟ ଆଭାସ ମିଳେ ଯେ, ଏହି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଅନୁକୃତିକ । ସେଥିପାଇଁ ଏହାକୁ Theory of Borrowing ବା ଉଧାର ଗ୍ରହଣ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ବା ଅଭିଯାତ୍ରା ସିଦ୍ଧାନ୍ତ (Migrational Theory) ବୋଲି କୁହାଯାଏ । "ଯୁଦ୍ଧ ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ଯାଯାବର ଭାବେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ ଦ୍ୱାରା ସଂସ୍କୃତିର ବିସରଣ ହୋଇଥାଏ । ବେନ୍‌ଫିଙ୍କ ବିସରଣବାଦୀ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଏହି ଅବଧାରଣାଦ୍ୱାରା ପରିପୁଷ୍ଟ ।"(୧୫) ଲୋକସଂସ୍କୃତି, ଲୋକପରଂପରା ପ୍ରଭୃତିର ଜୀବନ ହେଉଛି 'ଲୋକ' ସମୂହ, ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ଗୋଷ୍ଠୀ ଉଭୟ । ଏହା ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୋଷ୍ଠୀ ଦ୍ୱାରା ସୃଷ୍ଟ । ଏହା ଲୋକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ସେମାନେ ନିଜର ହେପାଜତ୍ ବା ଆନନ୍ଦ ବା ସୁରକ୍ଷା ହେତୁ ଏପରି ସାଂସ୍କୃତିକ ବା ପାରମ୍ପରିକ ବିଧିବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥାଆନ୍ତି । ଏଣୁ ଏହା ଲୋକମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ। ଏହା ଲୋକମାନଙ୍କ ନିମିତ୍ତ, ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସୁଚିନ୍ତିତ, ସୃଷ୍ଟ ଓ ପରିଚାଳିତ । ଲୋକ ବିନା ଏ ସଂସ୍କୃତିର ସ୍ଥିତି କଳନା କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ଏଣୁ କୌଣସି ଗୋଷ୍ଠୀ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରୁ ଅନ୍ୟସ୍ଥାନକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ କଲାପରେ ସେଠାରେ ଦୁଇଟି ଗୋଷ୍ଠୀର ଆପସି ସାମ୍ନା ହୁଏ। ଯୁଦ୍ଧ ହୁଏ, ବୁଝାମଣା ମଧ୍ୟ ହୁଏ, ବୈବାହିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂପର୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୁଏ । କଳା, କୌଶଳ, ବିଦ୍ୟା,ପରାକ୍ରମ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଚର୍ଯ୍ୟାର ଆଦାନପ୍ରଦାନ ହୁଏ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସାଂସ୍କୃତିକ ବିନିମୟ ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଶହଶହ ବର୍ଷ ଉତ୍ତାରେ ସଂପୃକ୍ତ ଏହି ଦୁଇ ସ୍ଥାନର ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅଧ୍ୟୟନ ଯେତେବେଳେ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସାମ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ। ବେନ୍‌ଫି ନିଜର ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଗବେଷଣା ଉତ୍ତାରେ ଏହି ନିଷ୍କର୍ଷରେ ଉପନୀତ ହୋଇଥିଲେ ଯେ, ଭାରତର କାହାଣୀ ଭୂମଧ୍ୟସାଗର ଦେଇ ସୁଦୂର ପଶ୍ଚିମକୁ ସଂଚରିତ ହୋଇଛି । ଏହାର ଅର୍ଥ ଭାରତରୁ କିଛି ମୂଳ ବାସିନ୍ଦା ଭୂମଧ୍ୟସାଗର ଦେଇ ସୁଦୂର ପଶ୍ଚିମକୁ ଯାଇ ଥାଇପାରନ୍ତି। ସ୍ପେନ୍, ଗ୍ରୀସ୍‌ର ଦୀପପୁଞ୍ଜ ଓ ୟୁରୋପର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଚଳକୁ ଏହି ସଂସ୍କୃତି ବିସରିତ ହୋଇଛି । "The basic reservoir from which the European people drew materials for poetic creations was seen to be ancient India." (୧୬) ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଆଧାରରେ ଅଧ୍ୟୟନ କାଳରେ ଆମେ ତୁଳନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଦର୍ଶନ ଘେନି ଅଗ୍ରସର ହେବା କଥା । ତୁଳନାତ୍ମକ ପଦ୍ଧତିର ମୌଳିକ

ସିଦ୍ଧାନ୍ତଗୁଡ଼ିକ ଏହି ଅଭିଯାତ୍ରାର ପଥନିର୍ଣ୍ଣୟ ନିମନ୍ତେ ସହାୟକ ହୋଇଥାଏ । ବିଶେଷ କରି ତୁଳନାତ୍ମକ ପଦ୍ଧତିର ପ୍ରଥମ ଆଧାର ବା ନିୟମ ଏଠାରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଫିନ୍‌ଲାଣ୍ଡର ଗବେଷକ Elias Lonnrot, ଡେନମାର୍କର ଗବେଷକ Axel Otrick ଓ ସ୍ୱିଡ଼େନର W. Vonsydow ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ଗବେଷଣା ଲବ୍ଧ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହେଉଛି ଏହି ତୁଳନାତ୍ମକ ପଦ୍ଧତି ବା ଫିନିଶ୍ ପଦ୍ଧତି । ଏହାର ଅନ୍ୟ ଏକ ନାମ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ସେହି ନାମଟି ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ତାହା ହେଉଛି – ଐତିହାସିକ – ପୁନର୍ଗଠନ ପଦ୍ଧତି (Hitorical Reconstruction Method) । ଏଠାରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଥିବା ଏକାଧିକ କାହାଣୀର ପରିସଂଖ୍ୟାନତ୍ମକ ସାରାଂଶ ବାହାର କରିବା ସହିତ ଏହାର ଯାତ୍ରାପଥ ବା ସଂଚରଣ ପଥ ନିରୂପଣ କରାଯାଇଥାଏ । ପୁଣି ଗଳ୍ପର ଅଂଶକୁ ଆଧାର କରି କେତେକ ବିଶେଷ 'ଆଶୟ' ବା ଟ୍ରେଟ୍‌ରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇଥାଏ । ଦର୍କାର ପଡ଼ିଲେ 'ଆଶୟ' ମଧ୍ୟରେ ଏକାଧିକ 'ଉପାଶୟ' ବା ସବ୍‌ଟ୍ରେଟ୍ ମଧ୍ୟ ରହିପାରେ ବା ଏହାର କଳ୍ପନା ମଧ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ । ଏସବୁ ଟ୍ରେଟ୍ ଓ ସବ୍‌ଟ୍ରେଟ୍‌କୁ ନେଇ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନ ବା ଆଂଚଳିକତାକୁ ଆଧାର କରି ଯଥାକ୍ରମରେ ସଜାଇ ପୁଣି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନୁକ୍ରମ ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଏ । ଏହାପରେ ଗବେଷକର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ପ୍ରତିଟି ଆଶୟ ବା ଟ୍ରେଟ୍ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ପରିକଳ୍ପିତ ଆଦିରୂପ (Hypothetical Archetype)କୁ ସ୍ଥିର କରାଯାଏ ଏହିଠାରେ । ତା'ପରେ ସମଗ୍ର କାହାଣୀଟିର ମୂଳ ଆର୍କିଟାଇପ୍‌କୁ ମିଶାଇ ଏକ ରୂପାଙ୍କନ ବା ନକ୍ସାଙ୍କନ (Degign) କରାଯିବ । ସେହି ଡିଜାଇନ୍‌ରୁ ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଲୋକକାହାଣୀ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ସାମ୍ୟ ବୈଷମ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିପାରିବା ସହିତ ଲୋକକାହାଣୀର ଟାଇପ୍ ବା କଥାରୂପ ଓ ମୋଟିଫ୍ ବା କଥାଭିପ୍ରାୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଇପାରିବ । ହାଣ୍ଡୁ ତାଙ୍କ Folklore : An Introduction ପୁସ୍ତକରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ପଦ୍ଧତିର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରଗୁଡ଼ିକ ବାବଦରେ ବେଶ୍ ପ୍ରାମାଣିକ ଓ ବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଧାରଣା ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଲୋକକାହାଣୀଗୁଡ଼ିକର Variations ଓ Variants ମାନଙ୍କ ପରିସଂଖ୍ୟନ, ଯାତ୍ରାପଥ ନିରୂପଣ, ସଜ୍ଜୀକରଣ, ଟ୍ରେଟ୍, ସବ୍‌ଟ୍ରେଟ୍ ନିରୂପଣ, ଡିଜାଇନ୍ ବା ମଡ଼େଲ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତିକରଣ, ହାଇପୋଥେଟିକାଲ୍ ଆର୍କିଟାଇପ୍ ସ୍ଥିରୀକରଣ ଓ ମୂଳ ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଆର୍କିଟାଇପ୍‌ର ଏକତ୍ରୀକରଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁକିଛି (୧୭)ର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏଠାରେ ରହିଛି । "କିନ୍ତୁ ତୁଳନାତ୍ମକ ପଦ୍ଧତିର ପ୍ରଧାନ ଦୁର୍ବଳତା ହେଉଛି – ଏହା ଗୋଟିଏ ବିନୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟତତ୍ତ୍ୱକୁ ଅବହେଳା କରେ । ତା'ଛଡ଼ା ବିଷୟର କଥନଶୈଳୀ, ପଟ୍ଟଭୂମି (Context) ଓ ପ୍ରଦର୍ଶନ (Performance)କୁ ଯେହେତୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଏ ନାହିଁ, ଏହା ଏକଦେଶଦର୍ଶୀ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ।" (୧୮) ଆମେରିକାର ଷ୍ଟିଥ୍ ଥମ୍‌ସନ୍ ଓ ମାରିଆ ଲିଚ୍ ଏହି ପଦ୍ଧତିରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଗବେଷଣା କରିଛନ୍ତି । ଏହାକୁ ଲୋକପ୍ରିୟ କରିଛନ୍ତି ଓ ଏତଦ୍ୱାରା ଟାଇପ୍ ଓ ମୋଟିଫ୍ ନିରୂପଣ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଏଠାରେ କହି ରଖିବା ଉଚିତ୍ ଯେ, ତୁଳନାତ୍ମକ ପଦ୍ଧତିରେ ଏହି ଟାଇପ୍ ଓ ମୋଟିଫର୍ ଗୁରୁତ୍ୱ ଢେର୍ ଅଧିକ । ପୁଣି ମୋଟିଫ୍ ହେଉଛି ଯେକୌଣସି ଲୋକ ଉପାଦାନର କ୍ଷୁଦ୍ରତମ ଏକକ (Unit) । ୧୯୫୫ରୁ ୫୮ ମଧ୍ୟରେ ଷ୍ଟିଥ୍ ଥମ୍‌ସନ୍ ଏହି ମୋଟିଫ୍‌ଗୁଡ଼ିକର ଏକ ଅନୁକ୍ରମଣିକା ବା ସ୍ଥିରାଙ୍କ ତାଲିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଛନ୍ତି, ଯାହାକି ଛଅ ଖଣ୍ଡରେ ବିଭକ୍ତ । ଏହି ବିରାଟ ଗ୍ରନ୍ଥର ନାମ ହେଉଛି Motif Index of Folk-Literature. ସେହିପରି ଥମ୍‌ସନ୍‌ଙ୍କ ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥ The Folk - tale ରେ ସେ ନିଜେ ମୋଟିଫର୍ ସଂଜ୍ଞା ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଯାଇ କହନ୍ତି – "A motif is the smallest element in a tale having a power to persist in tradition. In order to have this power it must have something unusual and striking." ତେବେ ବିବିଧ ଲୋକଗଳ୍ପ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ଲୋକଗଳ୍ପସ୍ଥ ମୋଟିଫ୍‌ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଢେର୍ ତାଳମେଳ ବା ସାମ୍ୟ ଓ ସାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଓଡ଼ିଆ, ବଂଗଳା ଓ ଅସମୀୟା ଲୋକଗଳ୍ପ ମଧ୍ୟରେ ବା ଇଟାଲୀ ଓ ଜର୍ମାନୀ ଲୋକଗଳ୍ପ ମଧ୍ୟରେ ଅଥବା ସୁମାତ୍ରା ଓ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗଳ୍ପ, ନାଇଜେରୀୟ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗଳ୍ପ, ଏପରିକି ଚୈନିକ, ଆମେରିକୀୟ, ଭାରତୀୟ, ଆଫ୍ରିକୀୟ, ବାଲିଦ୍ୱୀପ, ବର୍ମ୍ମୀଓ, ଋଷୀୟ, ନାଇଜେରୀୟ, ଇଜିପ୍ଟୀୟ ଓ ଫ୍ରାନ୍‌ସ (ଫରାସୀ) ଲୋକଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମୟକର ଭାବରେ ସାମ୍ୟ ଓ ସାଦୃଶ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଲୋକଚିନ୍ତା, ଲୋକଚେତନାରେ ଏପରି ସାମ୍ୟ ଗବେଷକମାନଙ୍କୁ ଖାଲି ଚକିତ କରେନି ବରଂ ବେଳେବେଳେ ବାଟବଣା କରିପକାଏ । କିନ୍ତୁ ଗବେଷକମାନଙ୍କ ନିରନ୍ତର ଅଧ୍ୟୟନ, ମନନ ଓ ଗବେଷଣା ଏସବୁ ମଧ୍ୟରେ ମୁଣ୍ଡଟେକି ଉଠୁଥିବା ପ୍ରଶ୍ନଶତେକର ଉତ୍ତର ଦେଲା । ଗୋଷ୍ଠୀବିଶେଷର ଅଭିଯାତ୍ରା ଓ ସଂସର୍ଗ (ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ଅନ୍ୟ ଭୂଖଣ୍ଡର ଅନ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ଲୋକଙ୍କ ସହ) ଏହି ସାଦୃଶ୍ୟ ପାଇଁ ଦାୟୀ । ଶବର ଓ ଅସୁର ସଭ୍ୟତା ମଧ୍ୟରେ ଓ ଉଭୟଙ୍କ ସାଂସ୍କୃତିକ ରୀତିନୀତି ମଧ୍ୟରେ ଦେଣନେଣ ହେଲାପରେ ଏକ ମିଶ୍ର ସଂସ୍କୃତି ଗଢ଼ିଉଠିଛି । ଏହାର ପ୍ରମାଣ ଯଥେଷ୍ଟେ । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସ ତାଂକର 'ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କ୍ରମପରିଣାମ' ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଥମ ଭାଗ – ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଏହାର ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ ରଖିଛନ୍ତି । ସିଂଧୁ, ଟାଇଗ୍ରସ୍, ଇଉଫ୍ରେଟିସ୍ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ଗଢ଼ି ଉଠିଥିବା ସଭ୍ୟତାର ଅଧିବାସୀଙ୍କ ସହ 'ତାମିଳ'ଙ୍କ ସଂପର୍କ ଘନିଷ୍ଠ । ସେହିପରି ଏମାନଙ୍କର (ଅସୁର)

ସଂପର୍କ ଶବର ମାନଙ୍କ ସହ ମଧ୍ୟ କାଳକ୍ରମେ ଘନିଷ୍ଠ ହୋଇଛି । ଭାରତଠାରୁ ଆମେରିକାଯାଏଁ ବ୍ୟାପିଥିବା ବିବିଧ ଛୋଟ ବଡ଼ଦ୍ୱୀପ, ପେରୁ, ମେକ୍ସିକୋ, ମାୟା, ୟୁକାଟାନ୍, ଏପରିକି ବାବିଲୋନ୍, ଇଜିପିଟ୍, ଏସିଆ ମାଇନର, ସିରିଆ, ଗ୍ରୀସ୍, ରୋମ୍, ଫ୍ରାନ୍ସ, ଚୀନ, ତିବ୍ବତ ପ୍ରଭୃତି ଜାଗାରେ ଶବର ସଂସ୍କୃତି ଓ ସଭ୍ୟତା ମୂଳତଃ ଥିଲା । କ୍ରମେ ଅଭିଯାତ୍ରା ଦ୍ୱାରା ସଂସ୍କୃତିର ସଂଚରଣ, ସଂକ୍ରମଣ ଓ ପାରସ୍ପରିକ ପ୍ରଭାବ ହେତୁ ବିସରଣ ହୋଇଛି । ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରାଚ୍ୟତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ H.R.Hall ସାହେବଙ୍କ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଓ ଆପେକ୍ଷିକ ଅନୁମାନ ଏ ଦିଗରେ ଖୁବ୍ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟତାକୁ ସାମ୍ନାକୁ ଆଣେ । ମାକ୍ସ୍ ମୁଲର, ବେନ୍‌ଫି, ଭନ୍‌ସାଇଦୋ, ଏକ୍‌ସେଲ୍ ଓଲ୍ରିକ୍, ଏଲିଆସ୍ ଲୋନ୍‌ଟ୍, କାର୍ଲକ୍ରୋନ୍, ଜୁଲିଅସ୍ କ୍ରୋନ୍, ଫ୍ରାନ୍‌ଜ୍ ବୋୟାସ୍, ଏଡ୍‌ୱାର୍ଡ଼ ଟାଇଲର, ମଲିନୋସ୍କି, ଜେମ୍‌ସ ଫ୍ରେଜର, ଆଣ୍ଡ୍ରୁଲାଙ୍ଗ୍, ରାଲଫ୍ ପିଡ଼ିଙ୍ଗ୍‌ଟନ୍, ରାଡ଼କ୍ଲିଫ୍ ବ୍ରାଉନ୍, ଉଇଲିୟମ୍ ଆର.ବାସକମ୍, ଭ୍ଲାଦିମିର ପ୍ରପ୍, ଲେବିଷ୍ଟ୍ରସ୍, ନିକିଫୋର୍ଭ, ଚମସ୍କି, ଡେଲ୍‌ହାଇମସ୍, ଡନ୍‌ବେନ୍ ଆମ୍‌ସ ପ୍ରଭୃତି ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଲୋକକାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଛନ୍ତି ଓ ନୂଆନୂଆ ପଦ୍ଧତିକୁ ଆଲୋକକୁ ଆଣିଛନ୍ତି । ତେବେ ଏଥିରୁ ଲୋକସଂସ୍କୃତିର ସ୍ଥାନ ଭେଦରେ ଥିବା ସାଦୃଶ୍ୟ ଓ ସାମ୍ୟ ପଶ୍ଚାତରେ ଆଲୋଚ୍ୟ କାରଣ ଓ କ୍ରିୟାଗୁଡ଼ିକ ଥିବାର ସ୍ପଷ୍ଟୀକରଣ ମିଳିଥାଏ ।

ଅଭିଯାତ୍ରା ବା ପ୍ରବାସନ (Migration) ହେତୁ ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରଂପରା ସଂରଚିତ ବା ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇଥାଏ । ଜର୍ମାନ୍ ପ୍ରାଚ୍ୟତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ଥିଓଡ଼ର ବେନ୍‌ଫି ଏନାଧିକ୍ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଲୋକଗଳ୍ପ ବିବିଧ ସ୍ଥାନରୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ବିଶେଷ କରି ସଂସ୍କୃତ ଲୋକଗଳ୍ପ ଓ ୟୁରୋପୀୟ ଲୋକଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ସେସବୁ ମଧ୍ୟରେ ଭୌଖଣ୍ଡିକ ଭିନ୍ନତା ସତ୍ତ୍ୱେ ଚେତନାସ୍ତରରେ, ଚିନ୍ତାଧାରା ତଥା ସାଂସ୍କୃତିକ ମାନସିକତା ସ୍ତରରେ ବହୁ ସାଦୃଶ୍ୟ ଏପରିକି ସାମ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେ ମତ ଦେଲେ ଯେ, "ମଣିଷର ବାସଭୂମି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେତୁ ଲୋକଗଳ୍ପ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳକୁ ସଂଚରଣ କରିଥାଏ । ଯୁଦ୍ଧ, ରାଜ୍ୟଜୟ ଓ ଭ୍ରମଣ ମଧ୍ୟରେ ଲୋକଗଳ୍ପର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ହୋଇଥାଏ । ଇଉରୋପରେ ପ୍ରଚଳିତ ବହୁ ଲୋକଗଳ୍ପ ଭାରତରୁ ଯାଇଛି ବୋଲି ତାଙ୍କର ମତ ।(୧୯) ଭାରତରୁ କେଉଁ କେଉଁ ବାଟଦେଇ ଏହି ଗଳ୍ପ ସବୁ ୟୁରୋପକୁ ଯାଇଛି ତାହା ମଧ୍ୟ ବେନ୍‌ଫି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଛନ୍ତି । ଭୂମଧ୍ୟସାଗର ଅଂଚଳ, ସ୍ପେନ୍, ଗ୍ରୀସ୍ ପ୍ରଭୃତି ଜାଗାଦେଇ ୟୁରୋପୀୟକୁ ସଂରଚିତ ହୋଇଛି ବୋଲି ସେ ନିଜ ଅଧ୍ୟୟନରେ ନିଷ୍କର୍ଷ ପାଇଥିଲେ । ଫିନ୍‌ଲାଣ୍ଡର କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଗବେଷକ ବେନ୍‌ଫିଙ୍କ ପଦ୍ଧତିକୁ ଆଧାର କରି ଗବେଷଣାର ସାଂଦ୍ରତା ବଢ଼ାଇ ଦେଲେ । "ଲୋକ ଉପାଦାନ (କାହାଣୀ)ର ମୂଳରୂପ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ଓ ତା'ର ସଂରଚଣ ପଥ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବା ଥିଲା ଏମାନଙ୍କ ଲକ୍ଷ୍ୟ ।"(୨୦) କାର୍ଲକ୍ରୋନ୍, ଜୁଲିସ୍ କ୍ରୋନ୍, ଓଲରିକ୍ ପ୍ରମୁଖ ଗବେଷକ ଏଦିଗରେ ବିଶେଷ କରି ଇତିହାସ ଓ ଭୂଗୋଳକୁ ଆଧାର କରି ଗବେଷଣା ଚଳାଇଲେ । ଏହା ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପଦ୍ଧତିର ସ୍ୱୀକୃତି ମଧ୍ୟ ପାଇଲା - ଐତିହାସିକ ଭୌଗୋଳିକ ପଦ୍ଧତି ବା ଫିନିଶ୍ ପଦ୍ଧତି ବା କ୍ରୋନ୍‌ଙ୍କ ପଦ୍ଧତି । ଏଠାରେ ଗବେଷକ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗଳ୍ପର ଯେତେ ପ୍ରତିରୂପ (Version) ଯେତେଯେତେ ଜାଗାରେ ପାଇଲା ସେ ସବୁକୁ ସଂଗ୍ରହ କରି, ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଂଗି ତା'ର ଅଂଶଗୁଡ଼ିକୁ ଅଲଗା କରି ସଜାଇ ରଖିଲା । ପୁଣି ସେସବୁକୁ ଯୋଡ଼ି ପୁନର୍ନିର୍ମାଣ କଲା । ଏହିଥିରୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ବିଶେଷତା ଆଧାରରେ ଗଳ୍ପଟିର ଗତିପଥ ମଧ୍ୟ ନିରୂପଣ ହୋଇପାରେ । ସେହିପରି ଏହି ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନରେ ନୃତତ୍ତ୍ୱ (Anthropology)ର ଅବଦାନ କିଛି କମ୍ ନୁହେଁ । ମଣିଷର ପ୍ରକୃତି ଓ ମାନସିକତାକୁ ଆଧାର କରି ନୃତତ୍ତ୍ୱ ଆଧାରରେ ମୋଟାମୋଟି ଭାବରେ ଲୋକଗଳ୍ପର ମୂଳ ଅନ୍ୱେଷଣ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ନିରୂପଣ କରାଗଲା । ଏଡ଼୍‌ୱାର୍ଡ଼୍ ଟାଇଲର୍ ଓ ଆଣ୍ଡ୍ରୁ ଲାଙ୍ଗ୍ ଏ ଦିଗରେ ବିଶେଷ ଗବେଷଣାତ୍ମକ କାମ କରିଛନ୍ତି । ସେହିପରି ଭ୍ଲାଦିମିର୍ ପ୍ରପ୍‌ଙ୍କ ସିଣ୍ଟାଗ୍‌ମେଟିକ୍ ଅଧ୍ୟୟନ ପଦ୍ଧତି ଓ ଲେବିଷ୍ଟ୍ରସ୍‌ଙ୍କ ପାରାଡ଼ିଗମାଟିକ୍ ଅଧ୍ୟୟନ ପଦ୍ଧତି ଲୋକଗଳ୍ପକୁ ବିବିଧ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖେ ଓ ବିବିଧ ବିଶେଷତ୍ୱ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଥାଏ । ପ୍ରପ୍‌ଙ୍କ ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ପୁସ୍ତକ Morphologia skazki (1982) ଓ ଷ୍ଟ୍ରସ୍‌ଙ୍କ Structural **Anthro - pology** (1964) ପୁସ୍ତକ ଦ୍ୱୟ ଏଦିଗରେ ଅଗ୍ରଣୀଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରିବା ସହିତ ଯଥେଷ୍ଟ ଦୃଢ଼ ପୃଷ୍ଠଭୂମି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତୀୟ ପ୍ରେକ୍ଷାପଟ୍ଟରେ କିଛି ସାଂସ୍କୃତିକ ସାମ୍ୟ-ବୈଷମ୍ୟ କଥା ଏଠାରେ ଆଲୋଚନାଭୁକ୍ତ କରାଯାଉ ।

ଓଡ଼ିଶା, ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ, ଛତିଶଗଡ଼, ପଶ୍ଚିମବଂଗ, ଆସାମ ପ୍ରଭୃତି ରାଜ୍ୟର ଲୋକସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ଅଭୂତପୂର୍ବ ସାମ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହାର ଐତିହାସିକ ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଯେ, ଅନେକଥର ଗୋଷ୍ଠୀ, ଜାତି ଓ ସମଷ୍ଟି ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହୋଇଛନ୍ତି । ରାଜ୍ୟଜୟ ହେଉ କି ଭ୍ରମଣ ହେଉ ଅଥବା ଅନ୍ୟ ଯେକୌଣସି କାରଣରୁ ହେଉ ପଛକେ ସଭ୍ୟତା ବା ଗୋଷ୍ଠୀର ସ୍ଥାନାନ୍ତରଣ ଓ ସଂଚରଣ ଫଳରେ ସଂସ୍କୃତି ସଂଚରିତ ଓ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇପାରିଛି । ସେହିପରି ଭାରତରୁ ଲୋକ ଭାରତ ବାହାର ଭୂଖଣ୍ଡକୁ ଯାଇଛନ୍ତି ଓ ଏହାର ଠିକ୍ ଓଲଟା କଥା ମଧ୍ୟ ଇତିହାସରେ ଘଟିଛି । ଇତିହାସ

ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଏହା ଘଟିଥିବାର ନୃତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ତରରେ ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଛି । ଆଫ୍ରିକା, ବର୍ଣ୍ଣିଓ, ଆମେରିକା, ଗ୍ରୀସ୍, ଶ୍ରୀଲଂକା ପ୍ରଭୃତି ଅଞ୍ଚଳ ସହ ଭାରତର ସଂପର୍କ ରହିଛି । ଏହି ସାଂସ୍କୃତିକ ସଂପର୍କ କଥା ଆଗରୁ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି ।

ମୋଟିଫ୍ ହେଉ ବା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣାପ୍ରବାହ ହେଉ ବେଳେବେଳେ ଏକାଧିକ ସ୍ଥାନର ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଲୋକକାହାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ସାମ୍ୟ ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ଇଜିପଟ୍‌ର ମରଶରୀରକୁ କବର ଦେବା ଓ ତା'ର ପସନ୍ଦର ଜିନିଷକୁ ସାଂଗରେ ପୋତିବା ପ୍ରଥା ଭାରତ ଓ ଓଡ଼ିଶାରେ ଦେଖାଯାଏ । ଆତ୍ମା ଥିବା ଧାରଣା, ଆତ୍ମାର ପୁନର୍ଜନ୍ମ ଧାରଣା, ଆତ୍ମାର ଉନ୍ନତି, ପରଜନ୍ମ ସଂପର୍କିତ କଳ୍ପନାଜଳ୍ପନା, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ, ସାଂଗ-ସାଥୀ, ଭାଇ-ଭଉଣୀ, ବାପା-ମାଆ ପ୍ରଭୃତି ସଂପର୍କ ପୂର୍ବ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଓ ସ୍ୱଚୟନ ମୂଳକ, ସ୍ୱେଚ୍ଛାମୂଳକ ପ୍ରଭୃତି ଭାବନା କେବଳ ଇଜିପଟ୍, ଆଫ୍ରିକା ବା ସ୍ପେନ୍ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ନାହିଁ ଭାରତବର୍ଷରେ ଓ ଏପରିକି ଓଡ଼ିଶାରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ସେଇଭଳି 'ଜୀବନନାଟି' ସଂପର୍କରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଭାବରେ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଦୂରଦୂରାନ୍ତର ସ୍ଥାନମାନଙ୍କର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାଦୃଶ୍ୟମୂଳକ ବା ସମାନଧାରଣା ଥାଏ । ଗଳ୍ପଟିର କୌଣସି ଏକ ଚରିତ୍ରର ଜୀବନ ତା' ନିଜ ଭିତରେ ନଥାଏ । ତାହା ଅନ୍ୟ କେଉଁ ଜୀବ-ଜନ୍ତୁ, ବୃକ୍ଷ-ଲତା ବା ଜଡ଼ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ଥାଏ । ବୁଢ଼ୀ ଅସୁରୁଣୀର ଜୀବନ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କେଶବିଶେଷରେ ଥିବା କଥା ଓ ତାହା ଉପୁଡ଼ିଗଲେ ତା'ର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଉଡ଼ିଯିବା କଥା ଅଥବା ଅସୁରର ଜୀବନ, ସାତତାଳ ପାଣି ତଳର ସାତତାଳ ପଙ୍କ ଓ ତା' ଭିତରେ ସିନ୍ଦୁକରେ ସାଇତା ହୋଇ ରହିଥିବା ଫରୁଆ ଭିତରର କଳାଭଁଅରରେ ରହିବା କଥା ଓ ଭଁଅର ମଲେ ଅସୁର ଆପେ ଆପେ ମରିଯିବା କଥା ଆମ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ ଗଳ୍ପରେ ସାଧାରଣ ଓ ଜଣାଶୁଣା । ଅନୁରୂପ ପରଂପରା ଆଫ୍ରିକା, ନାଇଜେରିଆ, ଇଜିପଟ୍ ଓ ଭାରତ ଭିତରେ ପଶ୍ଚିମବଂଗ, ଅସମୀୟା, ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ଦେଖାଯାଏ ।ନାଇଜେରିଆ, ଆଫ୍ରିକା ପ୍ରମୁଖ ଅଞ୍ଚଳର ଅଧିବାସୀମାନେ ଭାବନ୍ତି ଯେ, ମଣିଷର ଆତ୍ମା ତା'ଠାରେ ନଥାଏ । କୌଣସି ମଣିଷର, ମୃତ୍ୟୁ ହେଲେ ତା'ର କାରଣସ୍ୱରୂପ ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି ଯେ, ସେହି ମଣିଷର ଆତ୍ମା ବାରହା, ହରିଣ ବା ସିଂହ ଦେହ ଭିତରେ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେତୁ ଏଠାରେ ଉକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇଥାଏ । ସେମାନଙ୍କର ଗଭୀର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, "ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ସଂପଦ ଓ ବିପଦ ଏହି ପଶୁର ଭାଗ୍ୟ ସହିତ ଜଡ଼ିତ । ଆଫ୍ରିକାର ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଉପକୂଳରେ ଲୋକେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି, ଶିଶୁଟିଏ ଜନ୍ମ ହେବା ସଂଗେ ସଂଗେ କୁମ୍ଭୀରଟିଏ ଜନ୍ମହୁଏ; କୁମ୍ଭୀର ଗୋଟିକର ମୃତ୍ୟୁହେବା ସଂଗେ ସଂଗେ ଜଣେ ମଣିଷ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରେ ପଡ଼େ । କାରଣ ଏହି କୁମ୍ଭୀର ଭିତରେ ମଣିଷର ଆତ୍ମା ଥାଏ । ଜୁଲୁମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆତ୍ମା ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ, ସର୍ପ ଅଥବା ହିପୋପଟାମାସ୍ ରୂପରେ ଭାବୀ ବଂଶଧରଙ୍କୁ ରକ୍ଷାକରେ । ଏହି ସବୁ ପଶୁମାନଙ୍କୁ ବଧକରିବା ସେ ଅଞ୍ଚଳରେ ନିଶିଦ୍ଧ । ଏହି ପଶୁବଧକୁ ନରହତ୍ୟା ସଂଗେ ସମାନ ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଏ । କାମେରୁନ୍‌ର ଲୋକେ ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି । ପ୍ରତି ବ୍ୟକ୍ତିର ଏକାଧିକ ଆତ୍ମା ବିଦ୍ୟମାନ । ଅପରିଣତ ବୟସରେ କେହି ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରେ ପଡ଼ିଲେ ଏମାନେ ମନେ କରନ୍ତି, ବାଘ, ବାରହା ବା ସିଂହ ଆଦି ପ୍ରାଣୀର ମୃତ୍ୟୁରେ ଏହି ଅପମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଥାଏ, କାରଣ ଏହି ପ୍ରାଣୀଦେହରେ ହିଁ ସେହି ମଣିଷର ଆତ୍ମା ଥାଏ । ନାଇଜେରିଆର ମତ୍ସ୍ୟଜୀବୀ ମାନେ ମନେକରନ୍ତି ଯେ, ସେମାନଙ୍କ ଆତ୍ମା କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ମତ୍ସ୍ୟ ଦେହରେ ଥାଏ ।"(୨୧) ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଭୂଖଣ୍ଡରେ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଭାବରେ ମୋଟିଫ୍‌ଗୁଡ଼ିକର ହାବଭାବ ସମାନଥାଏ । "ଇଉରୋପୀୟ କାହାଣୀରେ ଅଣ୍ଡା ଭିତରେ ନାୟକର ଜୀବନଥାଏ । ଋଷିଆ ଗଳ୍ପର ନାୟକ କୋଶ୍ଚି (Koschi) କହିଥିଲା - ଗଭୀର ସମୁଦ୍ର ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱୀପ, ଦ୍ୱୀପରେ ଗୋଟିଏ ଓକ୍ ଗଛ, ଏହି ଗଛର ଚେର ତଳେ ଗୋଟିଏ ଲୁହାସିନ୍ଦୁକ, ସିନ୍ଦୁକ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଝୁଡ଼ି, ଏହି ଝୁଡ଼ି ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଠେକୁଆ, ଠେକୁଆ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ହଂସ,ହଂସ ପେଟରେ ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଡା - କେହି ଦୁଃସାହସିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଦି ସେହି ଅଣ୍ଡାଟିକୁ ଭାଙ୍ଗି ଦେଇପାରେ, ତା'ହେଲେ କୋଶ୍ଚିମରିବ ।" (୨୨) ଏଠାରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଲୋକକାହାଣୀଗୁଡ଼ିକୁ ତୁଳନାର୍ଥେ ସ୍ମରଣ କରାଯାଇପାରେ । ପୁଣି କଥାସରିତ ସାଗରରେ ସ୍ଥାନିତ ଏକ ଗଳ୍ପରେ ଭୟଂକର ଯାଦୁକରର ଜୀବନନାଟିକା ଠିକ୍ ଏହିପରି ରହିଛି ଅନ୍ୟସ୍ଥଳରେ, ଏକ ଦୁର୍ଗମ-ଅଗମ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ । ଭୟଂକର ଅସୁରଟିଏ ଜଗିଥିଲା ଏକ ପୋଖରୀକୁ । ସେ ପୋଖରୀର ଚାରିପାଖରେ ଅଗମ୍ୟ ଅରଣ୍ୟବେଷ୍ଟିତ । ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ତାଳଗଛ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗଛ ଭର୍ତ୍ତି ବଣଘେରା ସେ ପୋଖରୀ । ସେ ପୋଖରୀ ଭିତରେ ପଂଜୁରୀ । ପଞ୍ଜୁରୀ ଭିତରେ ଶୁଆ । ସେଇ ଶୁଆ ଭିତରେ ଥିଲା ଯାଦୁକରର ଜୀବନ । ସେ ଭୟଂକର ଅସୁର ଓ ଦୁର୍ଗମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭେଦପରେ ହିଁ ଯାଦୁକରର ଜୀବନ ଯିବ । ଏସବୁ ସାଦୃଶ୍ୟମୂଳକ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ଲୋକକାହାଣୀ ଗୁଡ଼ିକୁ ନେଇ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯାଇପାରେ ।

ବଂଗଦେଶର ଲୋକକାହାଣୀରେ ଏହି ଜୀବନ ନାଟିକୁ ନେଇ ଅନେକ ପ୍ରକାରର ବିଧିତା ଦେଖାଯାଏ । ଅସୁରଟିର ଜୀବନ ଏକ ଖମ୍ବ ମଧ୍ୟରେ ଲୁକ୍‌କାୟିତ ମହୁମାଛି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା କଥା

ଓଡ଼ିଆ ବା ନାଇଜେରିୟ ଗଳ୍ପ ସଂଗେ ସମାନତା ରକ୍ଷା କରିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବିନା ରକ୍ତପାତରେ ଉକ୍ତ ମାଛିକୁ ମାରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । କାରଣ ଉକ୍ତ ମାଛିର ଏକ ବୁନ୍ଦା ରକ୍ତରୁ ହଜାର ହଜାର ଅସୁର ଜାତ ହୋଇ ଆକ୍ରମଣକାରୀକୁ ହତ୍ୟା କରନ୍ତି । ଏଣୁ ଏପରି ସାବଧାନତା ସହିତ ଉକ୍ତ ରାକ୍ଷସକୁ ମାରିବାକୁ ହୁଏ । ଏଠାରେ ରକ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟ ରାକ୍ଷସବଧ ପୌରାଣିକ ଆଖ୍ୟାନ ଓ ମାତା ଶ୍ମଶାନକାଳୀଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ଓ ଅସୁର ନିପାତନ କଥା ମନେପଡ଼େ । ସେଇପରି ଭୟଙ୍କର ଅସୁରୁଣୀର ଜୀବନ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କେଶ ବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ, ଅଗମ୍ୟ କଷ୍ଟଲଭ୍ୟ ବସ୍ତୁ ବା ଜୀବଠାରେ ରହିବା କଥା ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପରେ ସୁଲଭ । "ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପରେ ସାଧାରଣତଃ ଅସୁରର ଜୀବନନାଟି ଥିବା କଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ । ମଣିଷ ଜୀବନନାଟିରୁ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଡାଳିମ୍ବକୁମର ଗଳ୍ପରୁ ମିଳେ । ଏହା ସଂସ୍କୃତରୁ ଆହୃତ । ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ରାଘବ, ତା' ପେଟରେ ଫରୁଆ, ଫରୁଆ ଭିତରେ ଡାଳିମ୍ବହାର ରହିଥାଏ । ତାକୁ ଆଣି ରାଣୀ ପିନ୍ଧିବାମାତ୍ରେ ସେ ମରିଯାଏ ଓ ଘରେ ରଖିଦେଲେ ସେ ଜୀଇଁ ଉଠେ । ଏହି ହାର ହିଁ ହେଉଛି ଡାଳିମ୍ବକୁମରର ଜୀବନନାଟି ।"(୨୩) କୃଷ୍ଣାଙ୍କୁର ରଷିଙ୍କ ଭୟରେ ଇନ୍ଦ୍ର ନିଜ ପଞ୍ଚଆତ୍ମାକୁ ସ୍ଥାପନା କରିବା ଓ ପଞ୍ଚଆତ୍ମା ପାଣ୍ଡବ (ପାଞ୍ଚଜଣ) ରୂପେ ଶରୀର ଧାରଣ କରିବା କଥା ସାରଳା ମଧ୍ୟ ମହାଭାରତରେ କହିଛନ୍ତି । ଏଣୁ ଏ ଲୋକବିଶ୍ୱାସ ସେ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଥିଲାବୋଲି ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ । ଏହା ସହ ଅନ୍ୟ ଏକ କଥା ଅବଶ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେଲା ଯେ, ମାଛିର ରକ୍ତରୁ ଅସୁର ସୃଷ୍ଟି ହେବା ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପଞ୍ଚଆତ୍ମା ସ୍ଥାପନ ପ୍ରଭୃତି କଥାରୁ ପୁରାଣ (ଲିଖିତ) ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ଥାଇପାରେ । ଅର୍ଥାତ୍ ମୌଖିକ ମିଥ୍‌ରୁ ଲିଖିତ ମିଥ୍ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଇ ପାରେ ।

ଏହାଛଡ଼ା ଭାରତରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ତଥା ଓଡ଼ିଶାରେ ବସବାସ କରୁଥିବା ବିଭିନ୍ନ ଜନଜାତି ଶବର, କୋହ୍ଲ, ପରଜା, ସଉରା, ସାନ୍ତାଳ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜନଜାତି ଗୋଷ୍ଠୀ ବା ସମାଜର ଏକ ଏକ ପାରଂପାରିକ ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି । ସେମାନେ ସେହି ବିଶ୍ୱାସରେ ବଦ୍ଧମୂଳ । ଆଣ୍ଡମାନ୍ ଓ ନିକୋବର ଦ୍ୱୀପରେ ରହୁଥିବା ଜାରୱା, ସେଣ୍ଟିନେଲି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜନଜାତିର ଲୋକେ ନିଜର, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପରଂପରା ଓ ଲୋକସଂସ୍କୃତିରେ ବଂଚନ୍ତି । ଭାରତର ମୂଳଭୂଖଣ୍ଡଗତ ବିବିଧ ସ୍ଥାନର ଜନଜାତି ହେଉ ଅଥବା ମୂଳଭୂଖଣ୍ଡଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭୂଖଣ୍ଡର ସଂସ୍କୃତି ଓ ଲୋକପରଂପରା ହେଉ – ଏସବୁ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଗଭୀର ସାମ୍ୟ ଓ ସାଦୃଶ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ମଣିଷର ଆତ୍ମା ବାଘ ହେବା, ଖରାପ ଆତ୍ମା ଡୁମା ହେବା ଓ ଭଲ ଆତ୍ମା ଦେବତା ହେବା, ଆତ୍ମାମାନେ (ପୂର୍ବପୁରୁଷ) ଆମକୁ ନିରନ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବା, ବଳିଦେବା ଦ୍ୱାରା ପୂର୍ବପୁରୁଷ ତୃପ୍ତ ହେବା, ଦେହକୁ କାଟି ଚିତାକୁଟାଇବା ଦ୍ୱାରା ଈଶ୍ୱର, ପୂର୍ବପୁରୁଷ ପ୍ରସନ୍ନ ହେବା, ପୁରୁଷମାନେ ନାରୀମାନଙ୍କୁ ଓ ନାରୀମାନେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ ପସନ୍ଦ କରିବା ପ୍ରଭୃତି ଅନେକ ଧାରଣା ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଦେଖାଯାଏ । ପୁଣି ସେସବୁ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ତା' ମଧ୍ୟରେ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଓ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ମେଳ ରହିବା ନିହାତି ବିସ୍ମୟକର ଓ କୌତୁହଳପ୍ରଦ । ଏହି କୌତୁହଳ ହିଁ ଆମର ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରସଂଗରେ ଉତ୍‌ଥିତ ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନର ସିଧାସଳଖ ସରଳ ସମାଧାନମୂଳକ ଉତ୍ତର ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ଓ ସଂଚରଣ ମତବାଦକୁ ସ୍ୱୀକୃତି ଦିଏ ।

ଲୋକଗୋଷ୍ଠୀର ଅଭିଯାତ୍ରା ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ବିସରଣ ବାବଦରେ ପୃଥିବୀର ବିବିଧ କୋଣରେ ପ୍ରଚଳିତ ଏକପ୍ରକାରର ଲୋକବିଶ୍ୱାସକୁ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇପାରେ । "ପିଲାଟିଏ ଜନ୍ମବେହା ସଂଗେ ସଂଗେ ବୃକ୍ଷଟିଏ ଲଗାଯାଏ । ଗଛଟିର ବୃଦ୍ଧି ଉପରେ ଶିଶୁଟିର ମଂଗଳ ଜଡ଼ିତ । ଗଛଟି ଯଦି ଭଲ ଭାବରେ ବଢ଼େ, ତେବେ ଶିଶୁ ବଡ଼ ହେବ ବୋଲି ଆଶା କରାଯାଏ । ଗଛଟି ଯଦି ଭଲ ନବଢ଼େ ବା କେହି ତାକୁ ଯଦି ନଷ୍ଟକରେ, ତେବେ ଶିଶୁର ପୀଡ଼ା ଓ ମୃତ୍ୟୁ ନିଶ୍ଚିତ ବୋଲି ମନେକରାଯାଏ । ଏହିପରି ଜନ୍ମବୃକ୍ଷ ରୋପଣର ବୃଦ୍ଧି ଇଉରୋପରେ ବିଶେଷତଃ ଜର୍ମାନୀରେ ବିଶେଷ ଭାବେ ପ୍ରଚଳିତ । ସୁଇଜରଲାଣ୍ଡରେ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ଆପେଲ୍ ଗଛ ଓ କନ୍ୟା ଜନ୍ମହେଲେ ପିଅର ଗଛ ଲଗାଯାଏ । ଫିନ୍‌ଲାଣ୍ଡରେ କନ୍ୟା-ପୁତ୍ର ନିର୍ବିଶେଷରେ ଫିର୍ ଗଛ ଲଗାଯାଏ । ଯଦି ଦୈବାତ୍ ଏହି ଗଛର ଡାଳ ଭାଂଗିପଡ଼େ ତେବେ ଶିଶୁଟିର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ବା ମୃତ୍ୟୁର ଶଂକା କରାଯାଏ । ବାଲିଦ୍ୱୀପରେ ନଡ଼ିଆ ଓ ବର୍ଣ୍ଣିଓ ଦ୍ୱୀପରେ ତାଳ ଶିଶୁର ଜନ୍ମ ସମୟରେ ଲଗାଯାଏ । ଏହି ଗଛର କୌଣସି କ୍ଷତି ସାଧିତ ହେଲେ ଶିଶୁର କ୍ଷତି ହୁଏ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ । ପଶ୍ଚିମ ଓ ପୂର୍ବ ଆଫ୍ରିକାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉପଜାତିଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଜନ୍ମବୃକ୍ଷ ରହିଥାଏ ।" (୨୪) ଯୋଡ଼ାଏ ଗଛମୂଳେ ପାଣିଦେଇ ସଯତ୍ନେ ତାକୁ ବଢ଼ାଯାଏ । ଏହାର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଅସ୍ତିତ୍ୱରେ ବ୍ୟକ୍ତିର (ସଂପୃକ୍ତ) ସ୍ଥିତି ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଅବସ୍ଥା ରହିଥାଏ । ମାଓରିମାନେ ନୂଆକରି ଜନ୍ମଥିବା ଶିଶୁର ନାଭିକାଟି ମାଟିରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ପୋତନ୍ତି, ସେଠାରେ ସେ ଗଛଟିଏ ଲଗାନ୍ତି । କଲମ୍ବିଆର ଏକ ଗଳ୍ପରେ ଅସୁରୁଣୀର ଜୀବନନାଟି ଗଜେଇ ଗଛରେ ରହିଛି । ଓଡ଼ିଆ ଗଳ୍ପରେ ଅସୁରୁଣୀ ଆତ୍ମା ଲାଉରେ ଓ ବଂଗଳା ଗଳ୍ପରେ ଅସୁରୁଣୀର ଆତ୍ମା ଲେମ୍ବୁରେ ଥିବା କଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ । ରାଜା-ରାଣୀ ଗଳ୍ପ ହେଉ କି ଅସୁର-ଅସୁରୁଣୀ ଗଳ୍ପ ହେଉ, ସବୁଥିରେ ଆତ୍ମା ଓ ପୁନର୍ଜନ୍ମକୁ ନେଇ ଯେଉଁପରି ଚିନ୍ତାଧାରା ରହିଆସିଛି, ବାସ୍ତବରେ

ତାହା ଏ ମର୍ମରେ ଅନୁଶୀଳନୀୟ । ଉପରୋକ୍ତ କ୍ରମେ ଆମେ ସର୍ବଭାରତୀୟ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ସଂଚରଣ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ସ୍ଥିତି-ବ୍ୟାପ୍ତି, ତତ୍ତ୍ୱ-ପ୍ରୟୋଗ ତଥା ଲୋକତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସହ ସଂପର୍କ ନିରୂପଣାଦି ବାବଦରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇପାରୁ ।

ଲୋକ ସାହିତ୍ୟକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବାଲାଗି ବିବିଧ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦିଗ ରହିଛି । ବିବିଧ ଆଲୋଚକ, ଗବେଷକ ଓ ବିଶେଷଜ୍ଞମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହି ଅଧ୍ୟୟନ ଲାଗି ଏକାଧିକ ପଦ୍ଧତି ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଇଛି । ସମୟକ୍ରମେ ଅଧ୍ୟୟନର ସୁବିଧା, ଅସୁବିଧା, ଆବଶ୍ୟକତା ଓ ଔଚିତ୍ୟକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଧୀରେ ଧୀରେ, ଅନେକ ପଦ୍ଧତି ଆସିଛି । ଯଥା : ୧) ସୌର ପୁରାତାତ୍ତ୍ୱିକ ପଦ୍ଧତି, ୨) ତୁଳନାତ୍ମକ ପଦ୍ଧତି, ୩) ସଂଚରଣ ବା ଅଭିଯାତ୍ରା ପଦ୍ଧତି, ୪) ନୃତାତ୍ତ୍ୱିକ ପଦ୍ଧତି, ୫) ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପଦ୍ଧତି, ୬) ଐତିହାସିକ ଭୌଗୋଳିକ ପଦ୍ଧତି ବା ଫିନିଶ୍ ପଦ୍ଧତି, ୭) ପ୍ରକାର୍ଯ୍ୟ ପଦ୍ଧତି (Functional Method), ୮) ଆଦର୍ଶବାଦୀ ପଦ୍ଧତି (Ideological Method), ୯) ଐତିହାସିକ ପୁନର୍ଗଠନ ପଦ୍ଧତି (Historical Reconstruction), ୧୦) ବାଚିକ ସୂତ୍ର ପଦ୍ଧତି (Oral Formulaic Method), ୧୧) ଆନ୍ତଃସାଂସ୍କୃତିକ ପଦ୍ଧତି (Cross Cultural Method), ୧୨) ଅର୍ଦ୍ଧଗୋଲକ ପଦ୍ଧତି (Hemispheric Method) ୧୩) ପ୍ରସଂଗଭିତ୍ତିକ ଅଧ୍ୟୟନ (Contexual Method), ୧୪) ଲୋକ ସାଂସ୍କୃତିକ ପଦ୍ଧତି (Folkcultural Method), ୧୫) ସାମୂହିକ ସାଂସ୍କୃତିକ ପଦ୍ଧତି (Mass Cultural Method), ୧୬) ସଂରଚନାତ୍ମକ ପଦ୍ଧତି (Structural Method), ୧୭) ନନ୍ଦନତାତ୍ତ୍ୱିକ ପଦ୍ଧତି (Aesthetic Method) ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ ପଦ୍ଧତି । ଲେଭିଷ୍ଟ୍ରସ୍, ଭ୍ଲାଦିମିର୍ ପ୍ରପ୍‌ଙ୍କ ଯଥାକ୍ରମେ ପାରାଡ଼ିଗ୍ମାଟିକ୍ ଓ ସିଣ୍ଟାଗ୍ମେଟିକ୍ ପଦ୍ଧତି ଏ ଦିଗରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସହାୟକ । କିନ୍ତୁ ବିଶେଷ କରି ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଯେଉଁ କେତୋଟି ମୂଳ ଆଧାରକୁ ପରିଶେଷରେ ଧରାଯାଏ, ତାହା ହେଉଛି - ୧) ନୃତତ୍ତ୍ୱ ୨)ତୁଳନା ଓ ୩) ଅଭିଯାତ୍ରା / ପ୍ରବାସନ ।

ଲୋକକାହାଣୀ ବା କୌଣସି ଲୋକ ଉପାଦନାକୁ ସଂଗ୍ରହ କରିବାବେଳେ ଯେଉଁସବୁ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଦିଗ ଉପରେ ଗବେଷକକୁ ଧ୍ୟାନ ଦେବାକୁ ହୋଇଥାଏ, ତାହା ଏଠାରେ ସଂକ୍ଷେପରେ କୁହାଯାଉଛି । ପ୍ରଥମତଃ ଲୋକସାହିତ୍ୟର (ଲୋକକାହାଣୀ, ଲୋକଗୀତ, ଲୋକ ନାଟ୍ୟ, ପ୍ରବାଦ-ପ୍ରବଚନ) କୌଣସି ପ୍ରାମାଣିକ ବା ବିଧିବଦ୍ଧ ଲିଖିତ ରୂପ ନାହିଁ । ଏହା ମୁଖରୁ ମୁଖକୁ ସଂଚରିତ ହୋଇଚାଲେ । ଏହି ସଂଚରଣର ସୀମାନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାର କଥା ଯେ, ଠିକ୍ ଯେତେବେଳେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭୌଗୋଳିକ ପରିବେଶ, ପରିସ୍ଥିତି ବା ସୀମା ଲଂଘି ଲୋକକାହାଣୀ ବା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଉପାଦାନଟି ବାହାରକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ନୂତନ ଏକ ପରିବେଶକୁ ଚାଲିଯାଏ, ସେଠାରେ ଏହା ମୂଳରୂପକୁ ଶତପ୍ରତିଶତ ବିଶୁଦ୍ଧ ଭାବରେ ଧାରଣ କରିପାରେ ନାହିଁ । ଉକ୍ତ ଭୂଖଣ୍ଡର ଭାଷା-ସଂସ୍କୃତି-ପରିବେଶ, ତାପମାତ୍ରା, ଜଳବାୟୁ ଓ ପରିସ୍ଥିତି ଆଧାରରେ ମୂଳ ଲୋକ ଉପାଦାନଟି ମଧ୍ୟରେ କିଛିଟା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସେ । ଏହା କାଳକ୍ରମିକ ଓ ସ୍ଥାନାନୁସାରୀ ପରିମାର୍ଜନ ମାତ୍ର ଅଟେ । ଏଣୁ ଲୋକକାହାଣୀ ବା ଗୀତ ବା ଲୋକ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବା ଗବେଷକକୁ ସତତ ସତର୍କ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ତଥ୍ୟ ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ହେଲେ ହିଁ ଉତ୍ତର କାଳରେ ହୋଇଥିବା ଅଧ୍ୟୟନ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ, ସତ୍ୟାଶ୍ରିତ ଓ ବଳିଷ୍ଠ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରକୃତରେ ଲୋକଗଳ୍ପ ବା ଲୋକଗୀତ ସଂଗ୍ରହ କରିବାବେଳେ ସଂଗ୍ରାହକ ଏକାବେଳେ ହଠାତ୍ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଉଚିତ୍ ନୁହେଁ । ବରଂ ସଂଗ୍ରାହକ ବା ଗବେଷକ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରୁ, ଗୋଟିଏ ଗୋଷ୍ଠୀ ବା ଅଞ୍ଚଳର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସୂତ୍ରରୁ, ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କଠାରୁ, ବିଶେଷ କରି ଅଭିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କଠାରୁ ତଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ୍ । ପୁଣି ଏହି ଲୋକଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ପାଠାନ୍ତରକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟରଖି ଉକ୍ତ ଅଂଚଳର ସଂସ୍କୃତି, ପରଂପରା, ଚଳଣି-ରୀତିନୀତିକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଉଚିତ୍ ପାଠଟିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଲୋକ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ କଥାବେଳେ କଂଚାମାଲ୍ (ମୂଳ, ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ, ଅକ୍ଷତ ଲୋକଗଳ୍ପ)କୁ ଅକ୍ଷତ ଭାବରେ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ପ୍ରଯତ୍ନଶୀଳ ହେବା ଉଚିତ୍ । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଗବେଷକକୁ ସଂପୃକ୍ତ ଅଂଚଳର ସାଂସ୍କୃତିକ, ଧାର୍ମିକ, ପାରଂପାରିକ ଜ୍ଞାନରେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଲୋକଗଳ୍ପ ସଂଗ୍ରହ କଲାବେଳେ ଉକ୍ତ ଗଳ୍ପର ଗୁଣ, ସଂଗ୍ରହ ପଦ୍ଧତି ଓ ବିବିଧ ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଆଖିଆଗରେ ରଖି ଅଗ୍ରସର ହେବା କଥା । ତେବେ ଏଥିରୁ କେଉଁଟିକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯିବ, ତାହା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା କାର୍ଯ୍ୟ ଗବେଷକର । ବିଭାଗୀକରଣ କଲାବେଳେ ଆମ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ସଂଗ୍ରହ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ସ୍ତରୀୟ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଗଳ୍ପ ସଂଗ୍ରହ କଲାପରେ ତା'ର କଥାରୂପ (ଟାଇପ୍) ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଆର୍ଣ୍ଣିଆନେ, ଏଚ୍.ଜେ.ଉଥର ଓ ଷ୍ଟିଥ୍ ଥମ୍ସନ୍‌କୃତ 'The Types of the Folktale' ଗ୍ରନ୍ଥାନୁସାରେ ଦିଆଯାଇଥିବା ବିଭାଗ ଓ ଉପବିଭାଗ ଅନୁସାରେ ସଂଗୃହୀତ ଗଳ୍ପଟିର ଟାଇପ୍, ସବ୍‌ଟାଇପ୍ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବା ଉଚିତ୍ । ATU-Index ଅନୁସାରେ ଯେଉଁ ପାଞ୍ଚ ପ୍ରକାରର ଗଳ୍ପର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ରହିଛି, ତାହା ହେଉଛି - ୧) Animal Tales (ଜୀବଜନ୍ତୁ ଗଳ୍ପ) (୧-୨୯୯) ୨) Ordinary Tales (ସାଧାରଣ କଥା)(୩୦୦-

୧୧୯୯) ୩) Jokes and Arecdtes (ହାସ୍ୟମୂଳକ ଓ ବାସ୍ତବ ଘଟଣାକୈନ୍ଦ୍ରିକ ଉପାଖ୍ୟାନ / ରଂଗକଥା (୧୨୦୦-୧୯୯୯) ୪) Formula Tales (ସୂତ୍ର ଗଳ୍ପ) (୨୦୦୦-୨୩୯୯) ୫) Unclassified Tales (ଅବିଭକ୍ତ ବା ଅବର୍ଗୀକୃତ ଗଳ୍ପ) (୨୪୦୦-୨୪୯୯) । ଏହି AT Index ରେ ପ୍ରତିଟି ଗଳ୍ପ ଲାଗି କଥାରୂପ / ଭେଦାନୁସାରେ ଏକ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରଦତ୍ତ । ବିଭାଗ ଓ ଉପବିଭାଗ ଅନୁସାରେ ଦଶମିକ ଚିହ୍ନ ଦେଇ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରାତିସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସଂଖ୍ୟା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଇଛି । ସେହିପରି ଏହି ବିଭାଗ-ଉପବିଭାଗ ଅନୁସାରେ ଉଦ୍ଧୃତ ଗଳ୍ପଟିର ଟାଇପ୍ ସବ୍‌ଟାଇପ୍ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ ସବିଶେଷ ତଥ୍ୟ ମିଳିଥାଏ । ଏଣୁ ଗଳ୍ପ ସଂଗ୍ରହବେଳେ ଗବେଷକ ଏହି କୋଡ୍ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବା ଉଚିତ୍ ।

ସେହିପରି ଗବେଷଣାକୁ ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ସ୍ତରର କରିବା ଲାଗି ମୋଟିଫ୍ ଇଣ୍ଡେକ୍ସର କୋଡ଼୍‌ୟକୁ ଅନୁସରଣ କରିବା ଉଚିତ୍ । ଏଣୁ ପ୍ରତିଟି ସଂଗୃହୀତ ଗଳ୍ପର ମୋଟିଫ୍‌କୁ ନେଇ ମୋଟିଫ୍ ଇଣ୍ଡେକ୍ସ ଅନୁସାରେ ସଜାଇବାକୁ ହେବ ଓ encode କରିବାକୁ ହେବ । ତୁଳନାତ୍ମକ ଅଧ୍ୟୟନ ଦ୍ୱାରା ବିବିଧ ମୋଟିଫ୍‌ର ସଂପ୍ରସାରଣକୁ ଆଖିଆଗରେ ରଖିଲାପରେ ଗଳ୍ପଟିର ସଂଚରଣ ମାର୍ଗ, ଦିଗ ଓ ମୂଳସ୍ଥଳ ଜଣାପଡ଼ିଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଅଧ୍ୟୟନରେ ଗଳ୍ପଟିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସୌକର୍ଯ୍ୟ, ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ, ସଂରଚନା ଶୈଳୀ, ସାଂସ୍କୃତିକ ପରିଚୟ, ସାମାଜିକ ପରିବେଶ, କଥକର ପ୍ରତିଭା, ଅଭିଜ୍ଞତା, ଲୋକପ୍ରିୟତା, ଜାତୀୟ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରଭାବ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଦର୍ଶାଇ ଦିଆଯାଇପାରେ ନାହିଁ । ଏହା ହିଁ ଏ ପଦ୍ଧତିର ଏକ ଦୋଷ ଓ ଦୁର୍ବଳତା ।

ସେହିପରି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଲୋକସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ବା ପଦ୍ଧତି ଅନୁସାରେ କୌଣସି ରାଷ୍ଟ୍ରର ଜୀବନୀ ଶକ୍ତି ପରୀକ୍ଷା କରାଯାଇପାରେ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଲୋକ ପରଂପରା, ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ସଂପୃକ୍ତ ଲୋକଗଳ୍ପରେ କିପରି ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥାଏ, ତାହା ଏଠାରେ ବ୍ୟକ୍ତ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତା ବା ଜାତୀୟତାକୁ ଅବବୋଧ କରିବା ଲାଗି ଗଳ୍ପର ପ୍ରାଣଶକ୍ତିରେ ସେ ଉପାଦାନକୁ ଖୋଜିବା ଦର୍କାର । ଗବେଷକ ବା ସଂଗ୍ରାହକ ଏପରି ପଦ୍ଧତି ଆଧାରରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଜରୁରୀ । ଲୋକ ଉପାଦାନ ସଂଗ୍ରହ ଓ ଅଧ୍ୟୟନର ଆଉ ଏକ ବିଶେଷ ମାର୍ଗ ହେଉଛି ମାନବ ବିଜ୍ଞାନ ତତ୍ତ୍ୱମାର୍ଗ । ଏଥିରେ ଗବେଷକ ସଂପୃକ୍ତ ଗଳ୍ପର ପରିବେଶ ଓ ପରିସ୍ଥିତି, ବିଶେଷ କରି ସାଂସ୍କୃତିକ ଓ ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତିର ବିଶ୍ଳେଷଣ ପୂର୍ବକ ପାରିବେଶିକ ଚିତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥାଆନ୍ତି । ଏକ ସାମାଜିକ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଗବେଷକ ଉକ୍ତ ଗଳ୍ପକୁ ଏ ପଦ୍ଧତିରେ ଅଧ୍ୟୟନ ଓ ଅନୁଶୀଳନ କରିଥାଏ । ଏଠାରେ ଗବେଷକକୁ ସଂପୃକ୍ତ ସମାଜର ଇତିହାସ ବାବଦରେ କିଛିକିଛି ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ତଥ୍ୟ ମିଳିବାର ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ମଧ ଲୋକଗଳ୍ପଟିର ବା ଗୀତଟିର ନାନ୍ଦନିକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟତତ୍ତ୍ୱ ବିଶେଷ ଉଖୁରାଯାଇ ନଥାଏ । ଲୋକୋକ୍ତି ହେଉ ବା ହେଉ ଲୋକକାହାଣୀ ବା ଲୋକଗୀତଟିଏ, ଏଥିରୁ କୌଣସିଟି ଦେଶ-କାଳ-ପାତ୍ର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ନୁହେଁ । ଏଠାରେ ଗବେଷକକୁ ଲୋକ ଉପାଦାନର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଇଂଗିତକୁ (ଯଦି କିଛି ଥାଏ) ମଧ ବୁଝିବାକୁ ହୁଏ ।

ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କାଳରେ ଗବେଷକ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନର ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରଂପରା-ପରିବେଶ ସହ ପରିଚିତ ହୋଇ ସାରିଥାଏ । ତେଣୁ ତାକୁ ସଂପୃକ୍ତ ଲୋକମାନସର ସାଂସ୍କୃତିକ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ବା ସାମୂହିକ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହୁଏ । ମନୋବିଜ୍ଞାନର ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ମୌଳିକ ଧାରଣା ଅନୁସାରେ ସଂସ୍କୃତିକୁ ବୁଝିବାକୁ ହୁଏ । ଗଳ୍ପର ମୋଟିଫ୍ ଓ ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ସମାନ୍ତରାଳ ଭାବରେ ଗବେଷକ ଆଗରେ ଚାଲନ୍ତି । ଗବେଷକ ସେମାନଙ୍କ ନୈକଟ୍ୟ (Closeness) ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିଥାଏ । ଏଣୁ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପଦ୍ଧତିରେ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ ମଧ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରିଥାଏ । କାରଣ ଗୋଟିଏ ଲୋକକଥା ବା ଲୋକଗୀତ ଅଥବା କ୍ଷୁଦ୍ର ଏକ ଲୋକୋକ୍ତିରେ ମଧ ଗୋଟିଏ ଜାତିର, ଗୋଟିଏ ରାଷ୍ଟ୍ରର ବା ଗୋଷ୍ଠୀର ତଥା ସମୂହର ଆଶା-ଆକାଂକ୍ଷା-ଇଚ୍ଛା-ପ୍ରକୃତି-ପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥାଏ । ୟୁଂଗ୍ ଯେଉଁପରି ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଅଧ୍ୟୟନର ମାର୍ଗ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଛନ୍ତି, ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବିକଳ ମୌଳିକ ମନୋବିଜ୍ଞାନ ପରି ନହେଲେ ମଧ ଅଳ୍ପାଧିକେ ସେହିପରି ପଦ୍ଧତି ଗୃହୀତ ହୋଇଛି । ବସ୍ତୁତଃ ଲୋକ ତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍‌ମାନେ ବା ଗବେଷକମାନେ ମିଥ୍ ବା ଲୋକ କାହାଣୀ ବା ଲୋକୋକ୍ତି ମଧରେ ସାମାଜିକ / ସାମୂହିକ ଅବଚେତନ ମନର ସଂଧାନ କରନ୍ତି ।

ସେହିପରି ପ୍ରସଂଗଭିତ୍ତିକ ଅଧ୍ୟୟନର ଗୁରୁତ୍ୱ ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯଥେଷ୍ଟ । ମିଲ୍‌ମାନ୍ ପ୍ୟାରୀ, ଆଲବର୍ଟ, ବି.ଲର୍ଡ଼, ଡନ୍‌ବେନ୍ ଆମ୍‌ସ୍, ଡେଲ୍‌ହାଇମସ୍ ପ୍ରଭୃତି ଏହି ପଦ୍ଧତିର ଗୁରୁତ୍ୱକୁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଏଠାରେ Text ଅପେକ୍ଷା Context ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହି Contextual Study ଦ୍ୱାରା ତା'ର ପରିବେଶ, ପରିସ୍ଥିତି, ସଂସ୍କୃତି, ପୃଷ୍ଠଭୂମି ପ୍ରଭୃତି ସବୁକିଛି ଜାଣିହେବ । ବସ୍ତୁତଃ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କାଳରେ ଆଲାନ୍ ଜାଣ୍ଡିସ୍‌ଙ୍କ ଉକ୍ତି ସ୍ମରଣୀୟ । କେବଳ ପାଠ/ ବିଷୟ (Text)କୁ ନୁହେଁ, ବରଂ ଏହାର ଭାଷାଗତ ଦିଗ ବା Texture ଓ ପ୍ରସଂଗ (Context)କୁ ମଧ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ଜରୁରୀ

ଅଟେ । ଫାଳେ ଭାଷାବିଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ହାତରେ ଫାଳେ ମାନବବିଜ୍ଞାନୀଙ୍କ ହାତରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ କେବଳ Text analysis କରିଦେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଏହି ତିନିଗୋଟି ଦିଗପ୍ରତି ସମାନ ଭାବରେ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ଜରୁରୀ । ତେବେ ଯାଇ ଅଧ୍ୟୟନଟି ସୁସ୍ଥ ହୋଇପାରିବ । ଏହାଛଡ଼ା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱାତ୍ମକ ବସ୍ତୁବାଦ (Dialectical Materialism), ମାର୍କ୍ସବାଦ, ବାସ୍ତବବାଦ ପ୍ରଭୃତି ଅନୁକୋଣରୁ ବିଚାର କରିବା ଲୋକ ସାହିତ୍ୟତତ୍ତ୍ୱବିଦ୍‌ମାନଙ୍କର ଏକ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆବେଦନ ହେଲାଣି । କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମକୁ ଅଭିଯାତ୍ରା ସିଦ୍ଧାନ୍ତକୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ଲୋକଗଳ୍ପକୁ କିପରି କେଉଁ ଆଧାରରେ ବିଚାର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରାଯିବ, ତାହା ନିମ୍ନରେ ଦେଖାଯାଇପାରେ । ଲୋକଗଳ୍ପଟିର ସଂରଚନା କିପରି ହୋଇଛି ଜାଣିଲେ ହିଁ ତା'ର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯାଇପାରେ । ବିଶେଷକରି ଗଳ୍ପଟିର ଟାଇପ୍, ମୋଟିଫ୍ (କଥାଭିପ୍ରାୟ) ଓ ଫଙ୍କ୍ସନ୍‌କୁ ଜାଣିଲେ ହିଁ ସେସବୁର ମୌଳିକ ଧାରଣାପୂର୍ବକ ଅଧ୍ୟୟନ ସମ୍ଭବ ହେବ । କୌଣସି ଏକ ଲୋକକାହାଣୀ ଟାଇପ୍, ମୋଟିଫ୍ ଓ ଫଙ୍କ୍ସନ୍‌କୁ ଛାଡ଼ି ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଜାହିର କରିପାରେ ନାହିଁ । ଏଇ ତିନିଗୋଟି ଉପାଦାନ ବା ନିୟମଦ୍ୱାରା ବସ୍ତୁତଃ ସମସ୍ତ ଲୋକଗଳ୍ପ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ ଗଳ୍ପର ଏକ ସାଧାରଣ ମଡ଼େଲ୍ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇ ପାରେ । ସେହି ଆଦର୍ଶମଡ଼େଲଟି ଏହିପରି -

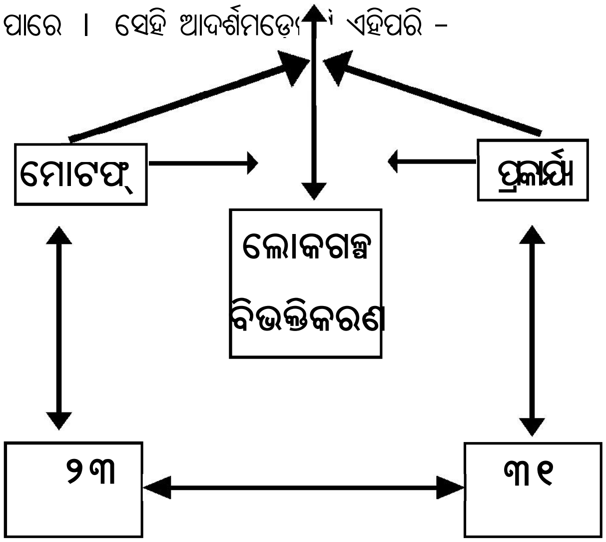

ଏଠାରେ ସୂଚନା ଥାଉକି ଏସବୁ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦ୍ୱାରା ଓ ଉପାଦାନ ଦ୍ୱାରା ଲୋକଗଳ୍ପଟି ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ ଏହିସବୁ ଉପାଦାନକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କଲେ ହିଁ ଲୋକଗଳ୍ପଟିର ଜାତକ ବାବଦରେ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ତଥ୍ୟ ମିଳିପାରିବ ।

ସଂସ୍କୃତି, ପରଂପରା, ଧାରଣା ଓ ଲୋକବିଶ୍ୱାସ କେଉଁଠାରୁ କିପରି କେତେବେଳେ କେଉଁଠାକୁ ଯାଇଛି ଜାଣିବାଲାଗି ଏସବୁ ଉପାଦାନ ପର୍ଯ୍ୟବେସିତ ଅଧ୍ୟୟନ ଜରୁରୀ । ଅଭିଯାତ୍ରା ଦ୍ୱାରା ବା ପ୍ରବାସନ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ସଂସ୍କୃତି ବିସରିତ ହୋଇଥାଏ । ଅତଏବ ତୁଳନା ହେଉ ବା ସଂରଚନା ହେଉ ବା ପ୍ରସଂଗଭିତ୍ତିକ ଅଧ୍ୟୟନ ହେଉ ଏହା ଦ୍ୱାରା କେବଳ ଲୋକକାହାଣୀର ପ୍ରକୃତି, ପ୍ରବୃତ୍ତି, ଗତି, ସ୍ଥିତି, ବ୍ୟାପ୍ତି, ଦୀପ୍ତି-ଦ୍ୟୁତି, ସ୍ୱର ଓ ସ୍ୱରୂପ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଇପାରେ ।

ଭାରତୀୟ ପ୍ରେକ୍ଷାପଟ୍ଟରେ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତୀୟ, ଉତ୍ତର ଭାରତୀୟ, ପୂର୍ବଭାରତୀୟ, ମଧ୍ୟଭାରତୀୟ ଓ ପଶ୍ଚିମଭାରତୀୟ ସ୍ଥାନଗୁଡ଼ିକର ଲୋକ ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରଂପରା ମଧ୍ୟରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ସାମ୍ୟ ଯେପରି ଦେଖାଯାଏ, ସେହିପରି ଚକିତ କଲାପରି ତଥ୍ୟ ଆନ୍ତଃରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଅଧ୍ୟୟନ କାଳରେ ଦେଖାଯାଏ । ଏପରିକି ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଗୋଲାର୍ଦ୍ଧର ସଂସ୍କୃତି ମଧ୍ୟରେ ସାଦୃଶ୍ୟ ଓ ବେଳେବେଳେ ସାମ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ । ଏହାର ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ଓ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ କାରଣ ହେଉଛି ଅଭିଯାତ୍ରା । ମୂଳଭୂଖଣ୍ଡର ବାସିନ୍ଦା-ମାନଙ୍କ ଅଭିଯାତ୍ରା ହେତୁ ହିଁ ଏହି ସାଂସ୍କୃତିକ ସାମ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଅତଏବ ବେନ୍‌ଫିଙ୍କ ଏହି ସାଂସ୍କୃତିକ ବିସରଣବାଦୀ ପଦ୍ଧତିର ଯୌକ୍ତିକତା ଓ ଯଥାର୍ଥତାର ତୁଳନା ନାହିଁ । ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ପଦ୍ଧତି ଯଥାର୍ଥରେ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଅଟେ ଓ ଅନେକ ନୂତନ ତଥ୍ୟ ସଂଧାନ କରି ପାରିବାର ଦକ୍ଷତା ତଥା ଲୋକଗଳ୍ପଟିର ଆମୂଳାନ୍ତ ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଏହି ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ରହିଛି । ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଏହା ଲୋକଗଳ୍ପର ଯାତ୍ରାପଥ, ଉନ୍ମେଷ ପ୍ରଭୃତି ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେଲାବେଳେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଲୋକଗଳ୍ପର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଦିଗ ଉପରେ ଧ୍ୟାନ ଦିଅନ୍ତି । ଏଣୁ ଏହା ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିପାରିଛି ଓ ଭବିଷ୍ୟତରେ ମଧ୍ୟ ଏହା ହିଁ ସର୍ବଗୁରୁତ୍ୱ ସ୍ଥାନାଧିକାର କରିବ ଏହା ନିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ କୁହାଯାଇପାରେ ।

ପୃଷ୍ଠଟୀକା :

୧) ସାହୁ, ଡକ୍ଟର ବାସୁଦେବ (୨୦୦୧) ପୃଥିବୀର ଭାଷା ପରିବାର ପରିଚୟ ଓ ପରିସର , ବାଲୁବଜାର, କଟକ : ବିଦ୍ୟାପ୍ରକାଶନ, ପୃ.୪୨ ।

୨) ତତ୍ରୈବ - ପୃ. ୩୧ ଦ୍ରଷ୍ଟବ୍ୟ ।

୩) Kar, P.K. (2000), Indian Society, Ludhiana :

Kalyani Publishers. Pg - 01
୪) Ibid - Pg,02
୫) Ibid - Pg,02
୬) Ibid - Pg,02
୭) Ibid - Pg,02
୮) Ibid - Pg,03
୯) Ibid - Pg,03
୧୦) Handoo, J. (1978), Current Trends in Folklore, My sore : CIIL, Pg.5
୧୧) ପ୍ରଧାନ, ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର, (୨୦୧୧), ଲୋକସାହିତ୍ୟ : ତତ୍ତ୍ୱରୂପ ଓ କଳାରୂପ, କଟକ, ଓଡ଼ିଶା : ବିଦ୍ୟାପୁରୀ, ପୃଷ୍ଠା - ୬୯ ।
୧୨) ସାହୁ, ଡକ୍ଟର ବାସୁଦେବ, (୨୦୦୫), ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନର ରୂପରେଖ, କଟକ, ଓଡ଼ିଶା : ଫ୍ରେଣ୍ଡସ୍ ପବ୍ଲିଶର୍ସ, ପୃ- ୨୧୧-୨୫ ।
୧୩) ପ୍ରଧାନ, ଡକ୍ଟର କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର : (୨୦୧୧) ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ - ପୃ.୬୮ ।
୧୪) ମିଶ୍ର, ଡକ୍ଟର ମହେନ୍ଦ୍ର କୁମାର : (୧୯୯୬), ଲୋକସଂସ୍କୃତି ପରିକ୍ରମା, କଟକ, ଓଡ଼ିଶା : ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, ପୃ.୪୦ ।
୧୫) ତତ୍ରୈବ - ପୃ. ୪୦-୪୧ ।
୧୬) Sokolov, Y.M. : (1950), Russian folklore, New york - Pg.79.
୧୭) Handoo, J. (1989), Folklore : An Introduction, Mysore : CIIL - Pg 46.
୧୮) ମିଶ୍ର, ଡକ୍ଟର ମହେନ୍ଦ୍ର : (୧୯୯୬), ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ - ପୃ. ୪୩ ।
୧୯) ମହାପାତ୍ର, ଡକ୍ଟର ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର : (୨୦୧୧), ଲୋକସାହିତ୍ୟ ତତ୍ତ୍ୱ, କଟକ : ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍‌ଷ୍ଟୋର, ପୃ- ୨୫ ।
୨୦) ତତ୍ରୈବ - ପୃ. ୨୫ ।
୨୧) ଦାଶ, ପ୍ରଫେସର କୁଂଜବିହାରୀ - 'ଓଡ଼ିଆ ଲୋକଗଳ୍ପରେ ପ୍ରଚଳିତ ମୋଟିଫ୍ : ଜୀବନନାଟି', ଓଡ଼ିଆ ଲୋକସାହିତ୍ୟ (୨୦୧୪) (ସଂପା). - ଡକ୍ଟର ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ମହାପାତ୍ର - କଟକ : ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, ପୃ. ୨୯ ।
୨୨) ତତ୍ରୈବ - ପୃ. ୩୦ ।
୨୩) ତତ୍ରୈବ - ପୃ.୩୧ ।
୨୪) ତତ୍ରୈବ - ପୃ.୩୧-୩୨ ।

ସହକାରୀ ପ୍ରଫେସର ଓ ବିଭାଗମୁଖ୍ୟ, ଓ. ଶି. ସେ-୧
ଅଧିସ୍ନାତକ ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ
ଫକୀର ମୋହନ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ
ବାଲେଶ୍ୱର-୭୫୬୦୦୧, ଓଡ଼ିଶା
ଭ୍ରାମ୍ୟଭାଷ- ୮୩୨୮୯୦୯୧୫୭
il : santoshonly123@gmail.com